

Nationalism and
Regionalism in
Banat Region in the
Interwar Period:
Resource
Competition, Elites
and Cultural
Discourses

Drawing from the cultural ecology theory, this paper analyses the efforts of rapid national consolidation undertaken by the Romanian elite from Banat region after 1918, the new competition for resources between ethnic groups (Germans, Hungarians and Jews) and the Romanian majority over some specific niches, as well as the competition between regionalists from Banat and the centralists from Bucharest over the proper means of national consolidation.

NATIONALISM SI REGIONALISM ÎN BANAT ÎN PERIOADA INTERBELICĂ: COMPETIȚIE PENTRU RESURSE, ELITE SI DISCURSURI CULTURALE

LIVIU CHELCEA

Problema cercetată, teorie și metodă

Subiectul acestei cercetări mi-a fost inspirat de analiza Irinei Livezeanu referitoare la eforturile de consolidare națională întreprinse de elitele politice și intelectuale românești în perioada interbelică¹ (Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Nation-Building, Regionalism and Ethnic Strife 1918-1930*). Inspirată în principal de perspectiva neo-weberiană asupra naționalismului (Greenfeld 1992), Irina Livezeanu arată cum succesul mișcării naționaliste a românilor din teritoriile ce nu făceau parte din Regatul României înainte de 1918, a dus la implementarea unor politici în domeniul educației și al culturii, ec aveau în vedere construirea unei culturi și a unei identități naționale omogene pentru toți românii. În paralel cu descrierea procesului de durată a (re)construcției identității naționale prin intermediul statului, autoarea menționată este interesată și de "dificultățile neanticipate și (de) soluțiile naționaliste create de chiar succesul naționalismului românesc - unificarea din 1918" (Livezeanu 1995, p.5). Aceste dificultăți erau generate de trei factori. La începutul anilor '20, România,

era o țară agricolă, doar 20% din populația sa (în 1930) trăind în mediul urban. În al doilea rând, o dată cu dublarea populației, noui stat a incorporat un număr semnificativ de non-români. În 1930, aceștia reprezentau 30% din populația României, comparativ cu 8% în Vechiul Regat (înainte de 1918). Marca masă a populației non-românești era localizată în noile teritorii incorporate: o minoritate maghiară semnificativă, nemți și evrei în Transilvania; nemți, evrei și ucrainieni în Bucovina, ruși și evrei în Basarabia. În fine, prezența foarte scăzută a populației românești în mediul urban și, în special, în profesiile liberale făcea proiectul ingineriei naționale greu de realizat, deoarece germanii, maghiarii și evreii formau o largă majoritate în orașele transilvănene și bănătene, iar rușii și evreii în cele basarabene.

Deși români formau o majoritate relativă sau absolută în toate provinciile, ei constituiau, în principal, populația rurală. Din această cauză, țărani români au devenit "numitorul comun pentru toate provinciile, vechi și noi" (Livezeanu 1995, p.10). Principalul scop al politicilor culturale ale statului român era de a susține mobilitatea profesională și, implicit ceea cea socială, a populației românești.

Un alt obstacol pe care proiectul nationalist trebuia să-l depășească a fost apariția orientărilor intelectuale și politice regionaliste din teritoriile ce intraseră de curând în componența statului român. În carte sa, Irina Livezeanu se referă la regionalismul transilvănean, basarabean și la cel bucovinean.

Principalul scop al lucrării de față este încercarea de a completa analiza făcută de Irina Livezeanu asupra perioadei interbelice cu studiul etnicității, naționalismului și, mai ales, al regionalismului pentru cazul Banatului². Studiul urmărește răspunsul la întrebări precum: care au fost cauzele structurale ale discursurilor culturaliste naționaliste și regionaliste ("tradicie, cultură și specific național/regional")?

Care au fost cauzele structurale ale competiției pentru resurse dintre grupurile etnice din Banat? Care au fost argumentele culturale ce legitimația acțiunile colective ale grupurilor etnice? Ce forme simbolice au folosit elitele politice intelectuale naționaliste și regionaliste românești pentru mobilizarea populației românești? Cum a fost folosit statul de către diferiți actori colectivi pentru atingerea anumitor scopuri sau pentru a elimina adversarii?

Ecologie culturală, instrumentalism și competiția între elite

Dintr-o perspectivă a ecologiei culturale (Banton 1983; Hechter 1985) am analizat competiția pentru resurse (status, educație, prestigiu, centralitate simbolică, putere) dintre grupurile etnice cele mai importante din punct de vedere numeric și al puterii economice din Banat.

Români, germanii, unguri sau evrei din Banat ocupau în perioada interbelică anumite poziții economice și profesionale. Conform teoriei ecologiei culturale, atunci când există concurență puternică asupra unor "nișe ecologice" (Banton 1983, p.34) diferite forme de conflict pot apărea. Cum de obicei competiția ecologică asupra resurselor rare este cauza conflictelor etnice (Banton 1983), am căutat acele nișe ecologice ale căror ocupare a fost intens disputată. Acestea au fost administrația statului, clasa de mijloc (profesiile liberale) și mediul urban. Competiția dintre români și celelalte grupuri etnice a fost intensă deoarece în preajma anului 1918 toate acestea erau ocupate în principal de maghiari, germani și evrei și datorită faptului că românii bănățeni beneficiau în perioada interbelică de protecție și suport din partea statului.

Competiția la nivel politic dintre grupurile etnice este, de obicei, purtată de elitele acestora. După cum spune Abner Cohen, "etnicitatea este în principal un fenomen politic, deoarece obiceiurile tradiționale sunt folosite doar ca idiom și ca

mecanisme de mobilizare politică" (Cohen, 1969, p.201). Grupurile etnice nu intră în conflict pentru că obiceiurile lor sunt diferite. Conflictul etnic apare când "diferențele culturale sunt asociate cu clivaje politice serioase" (Cohen 1969, p.201). Cei care desfășoară lupta politică în numele grupurilor etnice sunt élitele politice. Ele pot folosi anumite simboluri încărate afectiv pentru a mobiliza sau demobiliza populațiile pe care le conduc: "în mod invariabil, liderii mișcărilor etnice selectează din cultura tradițională doar acele aspecte care vor fi folosite în promovarea intereselor grupului, în termeni definiți de lideri)" (Brass 1979, p.41). Din acest motiv m-am concentrat asupra unor actori sociali colectivi ce pot fi delimitați mai mult sau mai puțin artificial, cum ar fi élitele regionaliste, élitele centraliste, statul și élitele maghiare sau germane (într-o mai mică măsură în această lucrare). Am încercat să le identific interesele colective, susținând că aceștia acționează coherent și colectiv pentru maximizarea resurselor de care dispuneau.

Conform teoriei ecologiei culturale (Hechter 1975; 1979), soliditatea etnică între indivizi definiți prin anumite criterii care pot delinea etnicitatea, apare în urma unei *diviziuni culturale ierarhice a muncii*. M. Hechter a arătat, pentru cazul britanic, că o asemenea diviziune culturală a muncii este cel mai probabil să se găsească în regiunile care s-au dezvoltat ca și colonii interne (Hechter 1979, p.262). În cazul colonialismului intern, M. Hechter distinge între formarea reactivă a grupurilor etnice - atunci când "formarea grupurilor este în bună măsură funcție de relațiile grupului cu alte grupuri din mediul său" - și formarea interactivă a grupurilor etnice - atunci când grupul însuși este responsabil de controlul asupra apariției și menținerii sale (Hechter 1979, p.185). Pentru români bănățeni, formarea și menținerea identității naționale și (mai apoi) a celei regionale s-au încadrat mai

degrabă în primul caz, cel al etnicității reactive. Acesta este de obicei cazul pentru grupurile cu o situație economică defavorizată, precum era cazul românilor în Imperiul Austro-Ungar. În urma alipirii Banatului la Monarhie, prin alungarea turcilor, administrația austriacă și, după 1867, cea maghiară au creat premizele unei administrații coloniale, în care românii constituiau populația aflată în poziția de jos a sistemului de stratificare socială. Cele două administrații au încurajat migrația în Banat a două grupuri sociale importante și anume țărănește catolică germană și grupul modernizator al industriașilor, meseriașilor și funcționarilor veniți de pe întreg teritoriul imperiului. Deși cel de-al doilea grup era alcătuit din indivizi ce provineau din mai multe grupuri etnice (în special maghiari, dar și evrei, cehi, slovaci etc), după 1867 ei au devenit susținători ai culturii maghiare.

Deși am pornit de la premiza că identitățile etnice colective sunt mobile, negociate și construite și am acordat élitelor etnice un rol important în manipularea simbolurilor culturale pentru crearea de identități politice, preiau și opinia lui P. Brass potrivit căreia nu se pot "ignora nici valorile culturale pre-existente, nici atitudinile intergrupale ca factori ce influențează capacitatea élitelor de a manipula anumite simboluri" (Brass 1979, p.43). Consider că o dialectică "conștiință etnică" - "acțiune instrumentală" este utilă în studiul etnicității; totuși, în această lucrare am adoptat o perspectivă instrumentalistă și constructivistă asupra identităților culturale. O astfel de abordare poate aduce o perspectivă explicativă mai cuprinzătoare față de discursurile cvasi-primordialiste, metafizice și esențialiste care sunt folosite de naționalismul românesc. Voi prezenta în continuare câteva elemente ale teoriei construcției culturale de care m-am folosit atunci când am analizat practicile și discursurile culturale ale naționaliștilor și regionaliștilor.

Teoria constructivismului cultural

Pentru a sublinia faptul că identitatea națională, dar și cea regională sunt mobile, variabile și construite circumstanțial, voi menționa abordarea lui Eric Hobsbawm și Benedict Anderson. Trec apoi la prezentarea teoriilor pe care le folosesc (Linnekin 1984, 1992; Handler 1988) pentru studiul identităților culturale.

Inventarea tradiției și studiul nationalismului

Dacă în antropologie, până la începutul anilor '60, paradigma hegemonică structural-funcționalistă concepea cultura într-un mod esențialist, dar ca o forță integratoare, Eric Hobsbawm (1983), Benedict Anderson (1983) și Ernest Gellner (1983) păstrează perspectiva esențialistă asupra culturii, dar o consideră ca pe o instanță a dominației celorlalte clase de către burghezie. Omogenizarea culturală realizată de burghezie prin intermediul statului în societățile moderne ar fi rezultatul funcționării pietei. Acesta ar asigura o dominație formulată în termeni ca "tradiție" sau "comunitate națională". Benedict Anderson definește națiunea astfel: "ea este o comunitate politică imaginată: imaginată ca apriori limitată și suverană" (Anderson, 1983, p.11). Nationalismul funcționează, după B. Anderson, prin elaborarea de către actorii burghezi a unor obiecte culturale precum limba națională standardizată și miturile originii și istoricii comune, ce sunt răspândite prin aparatul de stat. Diseminarea obiectelor culturale inventate are loc în detrimentul unor identități culturale locale ale membrilor unor societăți. Aceste identități locale sunt privite de adeptii acestei teorii ca fiind mai autentice și mai legitime decât tradiția elaborată de statul burghez.

Construcția simbolică a "tradiției" și a identităților culturale

Teoria construcției culturale pe

care o folosesc (Linnekin 1990; 1992; Handler 1988), are drept trăsătură distinctivă absența încercărilor de a defini cultura într-un mod esențialist. Jocelyn Linnekin privește identitățile culturale și tradiția ca fiind construcții simbolice elaborate în prezent (Linnekin 1990, p.4). Constituirea simbolică a identității implică procesul de "obiectificare culturală", ce constă în "obiectificarea culturii ca simboluri; un proces prin care cultura devine un lucru în afara individului, ce poate fi contemplat, discutat și modificat într-un mod reflexiv." (Linnekin 1990, p.150).

Noțiunea de "tradiție inventată", elaborată de Hobsbawm, are în comun cu noțiunea lui J. Linnekin de "construcție culturală" prin simboluri ideea că oamenii actionează consient când invocă "tradiția" pentru a valida și construi solidarități naționale mai largi. Spre deosebire de acesta, Linnekin accentuează faptul că tradiția este continuu modelată în prezent. Tradiția apare ca un set de simboluri ce sunt "imagini foarte semnificative ale identității colective; ele se inspiră din trecutul cultural, dar obțin noi semnificații și devin încărcate emoțional în prezent" (Linnekin 1990, p.158). J. Linnekin accentuează faptul că semnificația practicilor și artefactelor culturale este construită în prezent, și nu este o simplă "reflectare" a trecutului.

Obiectificarea culturală

În studiul său despre politicele culturale ale Guvernului din Quebec, Richard Handler arată cum în încercarea de a (re)-activa o identitate franceză-quebec-quoiză, o întreaga legislație a fost adoptată pentru "a descoperi", a păstra și produce o cultură populară (Handler 1985, p.1988). Crearea tradiției a fost realizată prin reinterpretarea lumii rurale din regiunea Quebec ca o societate ţărănească (volk). Aceasta a fost pasul necesar în crearea de patrimoniu:

Pentru a contracara această provocare (negarea existenței ūinii naționale), naționalismele cer și specifică proprietatea națunii ei trebuie să delimitizeze și, în cea mai bună variantă, să păstreze un teritoriu marcat de granile și să construască o versiune unică a culturii și istoriei la care se atașeză și cîmană în același timp de la indivizii care ocupă (respectivul teritoriu) (Handler 1988, p.183).

Crearea patrimoniului prin obiectificarea ideilor culturale despre națione la forma proliferării de dovezi și argumente despre realitatea și validitatea naratiunilor culturale în forme precum: studiile folcloristice, studii etnografice, colecții de obiecte etnologice, cercetări arheologice și reinterpretarea documentelor din trecut ca dovezi ale națunii. O dată ce reinterpretarea obiectelor culturale este instituționalizată, ea devine parte a culturii publice, susținând memoria colectivă a națunii și producând legitimitate pentru anumite segmente și clase sociale dominante.

R. Handler arată că obiectificarea poate apărea de asemenea ca un proces dinamic. De exemplu, programul Guvernului din Quebec denumit *Vaccances Familiales* a fost inițiat pentru facilitarea turismului rural. El remarcă faptul că turismul din Quebec-ul rural era descris de inițiatorii programului ca fiind "caracterizat de faptul că folclorul a rămas legat de viața de zi cu zi" (Handler 1988, p.55). O analiză similară, deși pornind de la alte presupozitii teoretice, este cea a lui Claude Karnouch (Karnouch 1994). C. Karnouch arată că folcloristica, odată instrumentalizată ca disciplină academică și ca studiu de teren, a ajutat la definirea românilor ca națiune. Construcții simbolice ale tradițiilor naționale prin referință la folclor au fost semnalate în cele mai multe ūiri europene.

Deși inițial am dorit să discut problema regionalismului bănățean până la zi, am reușit să acopăr mai consistent doar

perioada interbelică, formulând câteva ipoteze referitoare la perioada postbelică. În faza de proiectare a cercetării, eram interesat de existența unor forme culturale mai puțin polarizate din punct de vedere etnic, ce ar fi putut fi încadrate în conceptul destul de gol, în versiunea folosită în România (și nu numai) în prezent, de *multiculturalism*. Cum cel mai probabil era ca aceste forme să fie întâlnite în Banat, am bănuit că ele au fost constitutive pentru regionalismul bănățean. Eram interesat în ce fel aceste forme culturale au interacționat cu naționalismul burocratic românesc de după 1918. Spre deosebire de așteptările și presupozitii mele, am descoperit că în Banat au existat numeroase polarizări etnice între români, maghiari, germani, evrei s.a.m.d. Această cercetare este o explicație a concurenței puternice care a existat între români și celealte grupuri etnice din Banat, în special ungurii și evreii unguri, în perioada interbelică.

Metodologie

Am adoptat o metodologie soft cu ajutorul căreia am pendulat între hermeneutica discursurilor culturaliste și simbolice și explicația acțiunilor sociale prin anumite variabile sociologice (educație, status, mediu de rezidență, resurse). Am folosit analiza documentelor sociale, în principal a articolelor și a declaratiilor oamenilor politici din Banat. De asemenea analiza discursurilor produse de clasa intelectuală din Banat au avut un rol foarte important în partea de culegere a datelor. Am încercat să înțeleg contextul social și politic al acestui regiuni, atât prin parcursarea bibliografiei științifice despre Banat, atâtă cît există și cît poate fi folosită, cît și prin interviuri cu istorici, antropologi și intelectuali literati din Timișoara și Reșița. Am preferat o înțelegere de tip istoric a unui fenomen care există și în prezent (mă-

refer la regionalismul bănățean), deoarece cred că interpretarea discursurilor culturale și explicarea lor prin factori strucțurali este mai productivă decât o abordare empiricistă în studiul identităților colective.

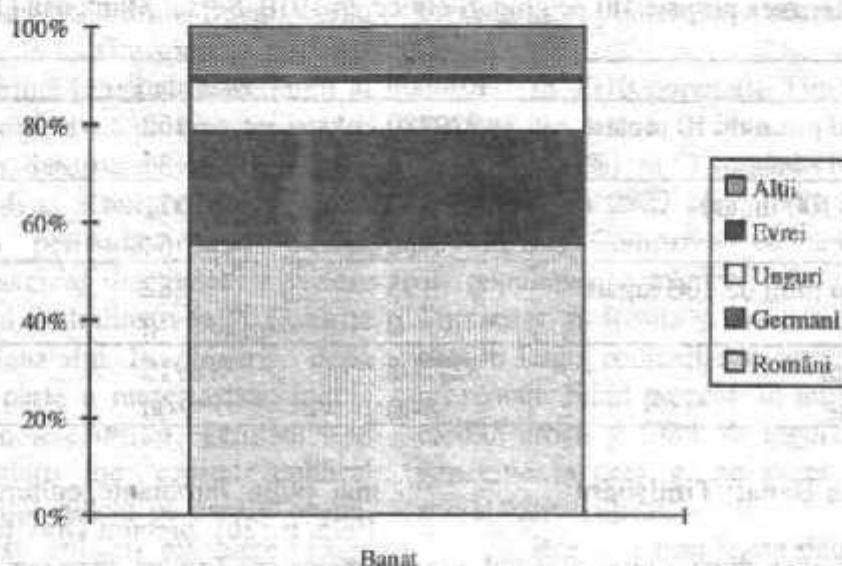
Instituții, poziție socială și oportunități pentru grupurile etnice din Banat până în 1918

Eterogenitatea etnică a populației era mai ridicată în Banat decât în celelalte regiuni ale României (vezi Graficul 1). Românii formau majoritatea absolută a populației (55%), alături de un număr însemnat de nemți (24%) și maghiari

(10%). Celelalte grupuri etnice - sărbi, bulgari catolici, cehi, slovaci, evrei, rromi/tigani sau ucrainieni, precum și altele, mai puțin numeroase - nu reprezentau fiecare mai mult de 5% din populația Banatului. Împreună, totuși, acestea formau 11% din totalul populației.

Deși reprezentau 55% din totalul populației din Banat, 80% din români locuiau în mediul rural, ocupându-se cu agricultura. Grupurile etnice cu volum mic de populație, precum bulgarii, sărbii, cehii, slovacii, s.a.m.d., erau de asemenea în proporție de aproximativ 80% țărani agricultori, fiind lipsiți de burghezie urbană sau de aristocrație. Din acestă cauză ei nu au reprezentat un obstacol prea mare în fața proiectului de creare a unei elite românești după 1918.

Graficul 1. Distribuția pe etnii a populației în Banat, în 1930 (%).

Sursa: Recensământul României. București: Institutul central de statistică, 1932.

Celelalte trei grupuri etnice din Banat la care voi face referire mai frecvent pe parcursul acestei lucrări - germanii, maghiarii și evreii - se aflau într-o poziție privilegiată din punct de vedere al distribuției rural-urban. Aproximativ 15% din evrei erau rezidenți în mediul rural, având

însă un număr însemnat de agricultori. Majoritatea populației rurale evreiești se ocupa cu comerțul.

Într-o situație intermediară se aflau populațiile germană și maghiară. Deși erau preponderent rurale - 77%, respectiv 61% - exista un strat de locuitori rurali care

nu se ocupau cu agricultura. Astfel, pe lângă cei aproximativ 45% din germani și cei 43% dintre maghiari care se ocupau cu agricultura, doar 32% din germani, respectiv 18% din maghiari locuiau la sate, dar erau fie meșteșugari sau muncitori rurali, fie lucrau în administrația locală. Această existență a micii burghezii rurale pentru populația germană, respectiv maghiară, reprezenta o diferență semnificativă față de populația românească din mediul rural din Banat.

Atât maghiarii cât și germanii din Banat erau de religie catolică. Deși inițial ierarhiile religioase erau comune pentru cele două grupuri etnice, pe fondul "regermanizării" germanilor după unire și al emergenței unei conștiințe pangermane pentru comunitățile de saxonii și de șvabi ce trăiau în România (Verdery 1981, p.81, n.10), în 1928 a avut loc separarea pe criterii etnice a ierarhiilor catolice.

Comparând situația românilor, germanilor și maghiarilor ce trăiau în mediul rural din punctul de vedere al proprietății asupra pământului, se pot identifica diferențe semnificative cu privire la suprafața aflată în proprietate și, implicit diferențe de poziție socială. Astfel, datele statistice (vezi Tabelul 2.1) sugerează faptul că, înainte de reforma agrară din 1921, mareea majoritate a țărănilor români aparțineau clasei rurale sărace, 70% din ei având proprietăți mici (0-10 jugăre). Comparativ, același strat îi aparțineau 43% din țărănilor germani, respectiv 35% din cei unguri. Țărâimea germană și cea maghiară erau mai bine reprezentate în clasa rurală de mijloc (10-100 de jugăre): 57%, respectiv 65%, din populația rurală ale acestor grupuri, comparativ cu doar 30% dintre țărănilor români (Munteanu 1994, p.33).

Tabel 1. Mărimea proprietății pe grupuri etnice, în 1910. Sursa: Munteanu (1994, p.33)

Proprietate	Români	Maghiari	Germani
Număr: mai puțin de 10 jugare	229780	6462	22669
%	70	34	43
Număr: 10-100 jugare	97230	12071	31014
%	30	64	57
Număr: mai mult de 100 jugare	195	382	915
%	0	0	0
Număr: total	327205	18915	54598
Procente	100	100	100

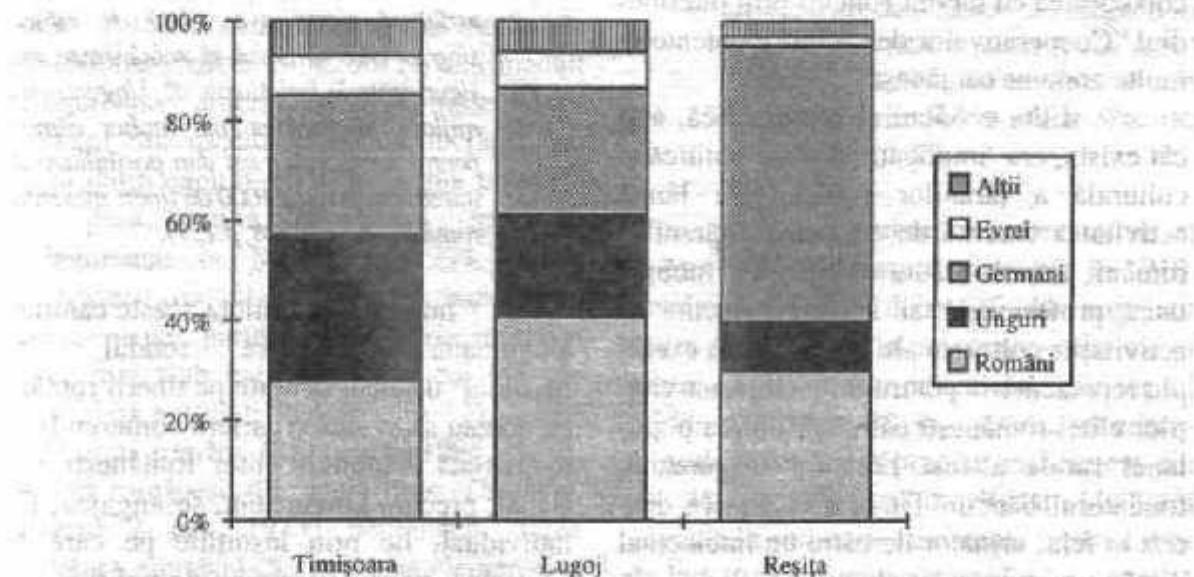
Orașele din Banat: Timișoara

Imediat după unire, Banatul era cea mai industrializată zonă a României, precum și o zonă deosebit de urbanizată în contextul noului stat. Aproximativ 18% din populația Banatului locuia în orașe. Din aceștia, 4% locuiau în orașe mici și deci

mai puțin importante cultural (Livezeanu 1995, p.136), precum Oravița, Caransebeș, Orșova sau Lipova, care erau în majoritate românești (aproximativ 60%). Din acest motiv, să voi concentra asupra orașelor mai importante cultural, administrativ, industrial și politic, precum Timișoara, Lugoj sau Reșița (vezi Graficul 2).

NATIONALISM SI REGIONALISM ÎN BANAT

Grafic 2. Distribuția populației pe grupuri etnice în principalele orașe din Banat, în 1930, pe procente.

Sursa: Recensământul României. București: Institutul central de statistică, 1932.

O parte însemnată din industria și activitatea bancară din Banat erau concentratațe în Timișoara, capitala regională. În prima jumătate a secolului al XIX-lea Timișoara avea un caracter predominant german, datorită existenței funcționarilor imperiali și a burgheziei germane. După această perioadă orașul devine predominant maghiar din punct de vedere cultural și al administrației. Datorită incorporării Banatului în Ungaria, după 1778, o bună parte a meseriașilor, industriașilor și comercianților germani, pe fondul acumulării de capital cultural potrivit statusului ridicat pe care îl aveau, au fost asimilați culturii maghiare. După 1848, când sâvabii au luptat alături de maghiari și, mai ales, după reformele din 1867, noua burghezie a Timișoarei și a Banatului a devenit susținătoarea limbii maghiare (Groșorean 1946, p.51). Tot după 1867, datorită politicilor noului stat maghiar, a apărut un strat nou alcătuit din funcționari, comercianți și industriași maghiari ce au emigrat în Banat. În același perioadă, datorită politicilor emancipatorii

față de populația evreiască, burghezia evreiască din Timișoara a aderat la cultura maghiară.

În 1910 populația Timișoarei era formată din 30064 germani (44%), 27740 maghiari (40%), 6657 români (10%), 4449 evrei (6%) și 2827 sărbi (4%) (Conciatu, 1919, p.12). Comparativ cu numărul total al populației românești din Banat, în Timișoara, în Reșița și într-o anumită măsură în Lugoj românii erau puternic subreprrezentați. Fiind prezenți în număr mic în mediul urban și fiind, de regulă, la prima generație în oraș, ei nu aveau un status social foarte ridicat.

Românii erau foarte slab reprezentați printre marii industriași și comercianți. Din cele 654 de bânci și din cele 1236 de cooperative de credit existente înainte de 1918 în Banat și Ardeal, doar 146 respectiv 70 erau constituite pe baza capitalului românesc (Demian 1936, p.24). Cele mai solide instituții bancare din Banat funcționa pe baza capitalului de la Viena și Budapesta. Datorită capitalului destul de redus în comparație cu bâncile din metro-

polele imperiului, burghezia bancară românească nu era angajată în domeniul industrial și comercial (Munteanu 1994, p.65). Ea era în principal orientată spre colaborarea cu tărani români prin intermediul "Cooperativelor de credit" existente în multe comune românești.

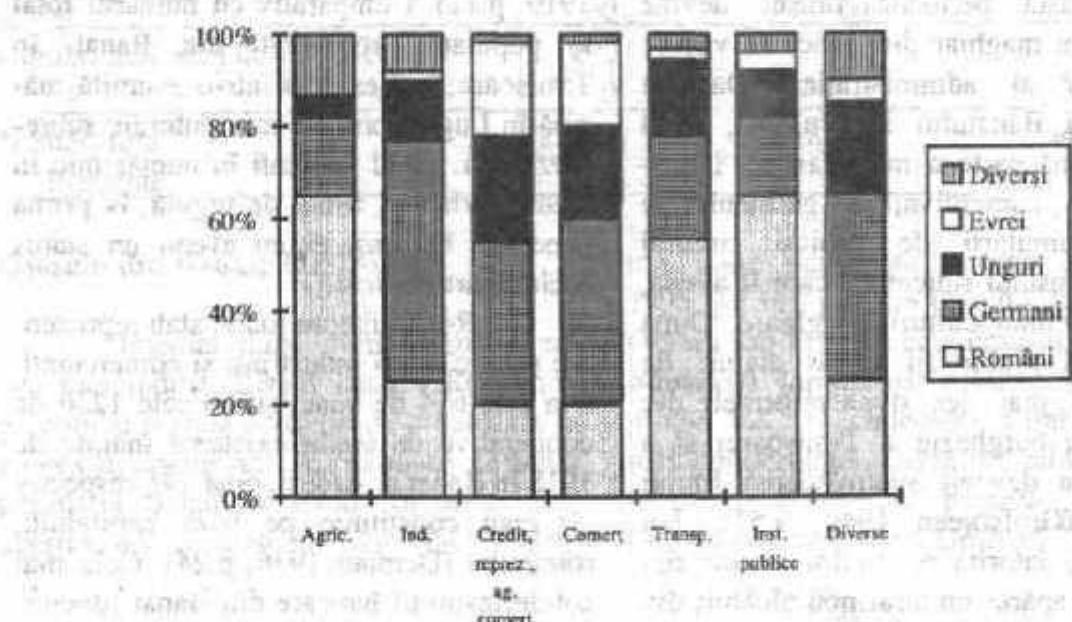
Elita economică românească, atât cât exista, era implicată în viața politică și culturală a tăraniilor români. Pe lângă activitatea curentă de creditare a tăraniilor români, aceasta căuta să sprijine mobilitatea profesională și socială, precum și activitățile culturale ale acestora. Un exemplu reprezentativ pentru orientarea activităților elitei românești către sprijinirea populației rurale a fost Emanuil Ungureanu, fondatorul băncii "Timișana". El era descris în felul următor de către un intelectual român timișorean, imediat după 1918:

(Ungureanu) a căutat să conduce viața tăraniului român într-o direcție sănătoasă, de realizări economice comerciale și industriale. De aceea prin năzuințele sale se înființază instituțiile bancare "Timișana", "Lipova", "Luceafărul" din

Vîrșet, "Albina", "Protectorul". În ajutorul acestor instituții bancare și pentru înființarea de școli comerciale și industriale și ca elementul românesc să pătrundă căt mai ușor în viața orașelor noastre ca astfel să putem avea clasă de mijloc, singura care să poată să romanizeze mai sigur centrele instruite, dl. Ungureanu a mijlocit înghesarea mai multor cămine pentru tinerici care azi au posibilitate de întreținere la circa 1000 de tineri meseriași români (Miloia 1928, p.122).

Înainte de a înființa aceste cămine, Ungureanu constituiște fondul "A. Mocioni" destinat să ajute pe tinerii români ce doreau să-și facă o carieră comercială și industrială. Membrii elitei românești din Banat, precum Ungureanu, se angajau, fie individual, fie prin instituțiile pe care le controlau (bănci, ziar, partide politice), în sprijinul activităților culturale întreprinse de mica intelectualitate și burghezie românească din mediul rural, de școlile confesionale sau de Biserica Ortodoxă (Munteanu 1994, p.68).

Grafic 3: Distribuția populației pe grupuri etnice și pe profesii pentru Banat, pe procente.

Sursa: Recensământul României. București, Institutul central de statistică, 1932.

NATIONALISM SI REGIONALISM ÎN BANAT

Domeniul bancar nu era singurul unde românii erau subreprésentati, dacă ținem seama de structura etnică a Banatului (vezi Graficul 3). Din cei aproximativ 5% mesteșugari din populația totală a Banatului, românii ocupau mai ales profesiile tradițional căutate în mediul rural. Emanuil Ungureanu descria stratul meseriașilor români din mediul rural ca lucrând "cu prea puțin capital, cu prea puține puteri și cu prea puțină învățătură specială" (Ungureanu în Munteanu 1994, p.79). Meseriașii români din mediul urban făceau de asemenea parte din categoria meseriașilor mai slab calificați. Din cei 900 de meseriași existenți în Lugoj în 1911, doar 330 erau români (Munteanu 1994, p.79). Ziarul românesc din acest oraș (*Drapelul*, Lugoj, 2 ian. 1913) deplângea starea acestora, spunând că: "afluența elementelor clasei mijlocii românești mai degrabă stagnază decât progresează" (citat în Munteanu 1994, p.79). Aceeași nemulțumire a elitei politice românești privitoare la lipsa unor meseriași români bine calificați, cât și faptul că acest strat era ocupat în principal de germani, maghiari și evrei era valabilă și pentru Timișoara:

Artistii decorative ne lipsesc căci n-avem cărți ilustrate și legate frumos, n-avem afise care să nu ne provoace dacă nu un resens, cel puțin miș, n-avem mobilă facută cu gust, nu stim să decorăm interioarele, n-avem covoare frumoase

românești, n-avem ceramică românească, n-avem ... dar ce avem? N-avem nimic.

Arta decorativă ce se face în Timișoara nu e făcută de români, ci de străini. Vrei să-ți faci un policantru de lemn pentru apartamentul tău? Te duci la Balogh! Vrei să-ți faci în cerdac o lampă în fier bătră? Te adresezi lui Klein. Ai nevoie de un afiș, faci comanda la Földes sau la Sinkovitz (Miloia 1928, p.77).

Aceeași subreprésentare exista și în profesiile administrației de stat: în 1910, românii alcătuiau doar 3% din angajații căilor ferate, 2% din personalul calificat al poștei și 10% din personalul inferior al poștei, precum și 7% din personalul aparatului de justiție. Un procent mai ridicat din populația românească din Banat (14%) era ocupată în industrie. Existența acestui strat de lucrători în industrie explica o anumită popularitate a partidului și a ideilor social-democrate în rândul populației românești din Banat, mai ales în preajma evenimentelor din 1918.

Prezența foarte scăzută a românilor în administrația publică, comparativ cu prezența cvasi-masivă a funcționarilor unguri a avut implicații negative pentru funcționarea statului român după unire, și, de asemenea pentru relațiile dintre români și maghiari în general. În 1900 (vezi Tabelul 2) românii erau foarte slab reprezentați în administrație, mai ales în ceea ce privește domeniul funcționarilor superiori.

Tabel 2. Repartitia funcționarilor pe grupuri etnice în 1900, pe procente. Sursa: Magyar Statisztikai Közlemenyeck, vol. 16, Budapest 1906, în Munteanu (1994).

	Români	Maghiari	Germani	Alții
Funcționari superiori	7	81	9	3
Funcționari județeni	19	67	10	4
Funcționari de comună și plasă	20	57	12	11
Judecători	9	85	4	2
Procurori	-	100	-	-
Avocați	32	55	4	9

Din aceste cifre se pot observa

câteva lucruri importante. În primul rând,

preponderența funcționarilor maghiari sau maghiarizați în administrația locală cât și centrală. Datorita presiunilor venite din partea elitelor românești noi și vechi, regionale și provenite din Vechiul Regat, problemele cu care se va confrunta acest strat după 1918 vor fi dispariția nisoi administrative și, implicit, necesitatea reconverzii capitalului profesional.

În al doilea rând, deși la nivel de comune și de plase români erau mai bine reprezentati, la nivelul funcționarilor superiori ei reprezentau doar 7%. În plus, o parte din funcționari români superiori nu se identificau foarte puternic cu mișcarea națională românească. Această categorie a "renegaților", cum erau numiți de naționaliștii români din perioada interbelică, provenea din "rândurile celor care au reușit, cu mari greutăți să urmeze unele școli de stat în limba maghiară" (Munteanu 1994, p.82).

În urma reformelor de modernizare a educației și a ofensivei naționaliste întreprinse de administrația maghiară după 1867, elevii români care doreau să accedă la sistemul de învățământ aveau doar două mari soluții. Prima era școala confesională ortodoxă din comunitățile românești. Datorită faptului că aceste școli erau întreținute de comunitățile românești, cu limba de predare română, șansele absolvenților de a ieși din cadrul acestora și implicit șansele de mobilitate socială și culturală erau destul de scăzute. Perspectivele de continuare a educației pentru absolvenții acestor școli erau sever limitate de faptul că în Banat, în această perioadă, nu exista nici un liceu cu limba de predare română (Munteanu 1994, p.88). Celalată soluție pentru elevii români o reprezenta intrarea în sistemul învățământului de stat. Cum acestea erau școli cu limba de predare maghiară, fapt ce permitea o anumită ascensiune socială a unei părți a elevilor români, ele creau implicit și o anumită assimilare. Absolvenții români ai acestor școli obțineau posturi de funcționari în administrație. Școlile tehnice, de asemenea

cu limba de predare maghiară au produs și ele un strat de muncitori calificați sau de mici meseriași.

În plus trebuie menționat faptul că existau diferențe calitative în ceea ce privește calitatea educației comunitare românești din cadrul școlilor confesionale și cea din învățământul de stat în limba maghiară. Petru Nemoianu, un membru al elitei politice și intelectuale românești de după 1918 (a fost rectorul Universității Politehnice din Timișoara), dar educat în sistemul de învățământ al statului maghiar, povestindu-și biografia educatională, descria astfel atmosfera din școala confesională din satul românesc în care se născuse:

Programul nostru didactic nu era deloc complicat. Prelegera se începea cu rugăciuni și căntări bisericesti, pe care trebuiau să le învețe toți elevii. Singură nevoie îndeletnicirea tinea un ceas-două. Pentru instrucția propriu-zisă nu rămânea decât cel mult un ceas înainte și altul după amiază. Din motivul că elevii învățau de-a valmă, indiferent de vîrstă, noi nu aveam noțiunea de clasă, ci numai a băncii în care să stăteam. (...) Învățătorul se considera mai mult un supraveghetor al copiilor, în timp ce elevii mai mari se străduiau să-i învețe pe cei mici. (...) Despre progresul elevilor părinții nu primeau nici o dovadă, pentru că nu se facea nici o clasificare. Nici măcar după absolvirea școlii. Mie nu mi s-a eliberat nici un fel de certificat nici când m-am dus la școala de stat din oraș (Nemoianu 1928, p.15-16).

Facând parte din aparatul statului, școlile în limba maghiară erau mai bine organizate și beneficiau de un buget mult mai consistent. Pe fondul creșterii importantei educației pentru țărani din Banat în perioada anilor 1900, sistemul școlar de stat era considerat ca o cale de a deveni "domn": "motivul pentru care copiii de români veniseră la școlile de la oraș era în primul rând, dacă nu chiar exclusiv, social" (Leu 1996, p.143). Pe fondul acestei ascen-

siuni sociale a copiilor proveniți din stratul atât de numeros al țărănilor români, apăreau transformări și dilemele identitare. Deși "cunoașterea limbii maghiare era o premiză a succesului social scontat, și copiii își dădeau chiar silință să o învețe" (Leu 1996, p.147), mulți dintre ei reacționau la tendințele asimilaționiste și la imaginea negativă a profesorilor maghiari față de români, devenind ei însăși naționaliști, însă români. Pe lângă cei ce vorbeau în spațiile elitelor urbane în numele țărănilor români, educația și mobilitatea socială în cadrul administrației maghiare a mai creat și categoria stigmatizată și oculată după 1918 a "renegaților", a celor asimilați în cultura maghiară.

În concluzie, la începutul secolului peisajul social și etnic al Banatului era format din trei grupuri importante. Marca majoritatea a românilor forma stratul țărănimii sărace și era de religie ortodoxă. Majoritatea se orienta spre școli confesionale ortodoxe, care nu reușeau să asigure decât reproducerea poziției sociale dezavantajate. Puțini români cu un status mai ridicat, de obicei educați în sistemul școlar al statului maghiar, erau fie muncitori industriali, fie meseriași cu un capital redus, fie lucrau ca funcționari inferiori în administrația publică din mediul rural. Elita urbană românească era orientată spre marea masă a țărănilor români, încercând să susțină mobilitatea profesională și socială a stratului de țărani români. Datorită faptului că "politica românilor bănăteni s-a concentrat la sate, bazându-se pe stratul larg țărănesc, concentrat în jurul bisericii și al școalei confesionale" (Groșorean 1946, p.46) și faptului că membrii elitei românești vorbeau în numele unei populații rurale sărace, aceștia aveau un impact cultural scăzut în mediul urban.

Populația germană, de religie catolică, era mai heterogenă din punctul de vedere al ocupărilor. Aproximativ jumătate din germani erau țărani, majoritatea acestora formând o clasă de mijloc rurală

solidă. Bine reprezentată în mediul urban, o parte semnificativă a populației germane era formată din muncitori industriali, meseriași bine calificați și comercianți. O parte însemnată a elitei germane, în principal cea din administrație și bănci, era assimilată culturii maghiare³. În fine, cel de-al treilea grup și probabil cel mai important din punctul de vedere al competiției cu noile élite românești după 1918 a fost cel al maghiarilor⁴. Pe lângă o clasă de mijloc rurală, redusă din punct de vedere numeric și un număr, de asemenea mic, de muncitori industriali, maghiarii erau foarte bine reprezentați în administrația de stat, dar și în comerț și bănci. Datorită faptului că în Banat lipsea o populație rurală maghiară consistentă, administrația era, probabil, mai mult decât în Ardeal principala instituție responsabilă pentru reproducerea identității colective maghiare.

Noul context instituțional de după 1918

În urma primului război mondial, Banatul a trecut, nu fără multe incidente, sub administrație românească. Au existat probleme legate de ocupația Timișoarei de către armatele sărbești sau de poziția populației germane din Banat față de perspectiva separării ei în două state, România și Iugoslavia. Obstacolele politice imediate erau legate de opoziția muncitorimii social-democrate⁵ din rândul minoritarilor, dar și o reticență a celei românești, rezistență din partea populației rurale maghiare, dar și a celei svabede considerată de români ca "înfiltrată - aproape până la deznaționalizare - cu spirit maghiar" (Groșoreanu 1946, p. 44). Forța de ocupația Timișoarei de către armata sărbă, reprezentanții Partidului Național Român din Banat au cerut unirea fără condiții a Banatului cu restul provinciilor ce vor forma România Mare.

În noul context politic, acum

favorabil românilor, elitele românești vor încerca să sporească oportunitățile pentru populația românească din Banat. Ei și-au menținut multe din scopurile de dinainte de unire, fiind orientați spre stratul foarte numeros al țărănilor români bănățeni. Spre deosebire de perioada precedentă, ei beneficiau acum de controlul asupra instituțiilor statului. Cum în Banat, dar și în restul României, români erau în marea lor majoritate populație rurală, politicile culturale ale statului din perioada interbelică au "invitat țărăni să devină educat, să intre în clasa de mijloc, să se mute la oraș, să se alăture birocrației, să preia o slujbă în industrie, sau, mai adesea, în comerț" (Livezeanu 1995, p.11).

Pentru a putea "pătrunde" în mediul urban, eforturile elitelor românești s-au îndreptat în principal spre două direcții, ce împreună vizau formarea unei clase de mijloc românești. Prima direcție constă în romanizarea instituțiilor publice deja existente și ai căror funcționari erau în bună măsură non-români. Cea de-a doua se

referează la crearea de noi instituții culturale și de educație pentru populația românească.

Din punctul de vedere al condițiilor necesare funcționării statului modern, precum existența unei legislații unice pentru întreg teritoriul, un sistem de educație uniform, o limbă unică pentru funcționari din administrație și.a.m.d., noua administrație românească se prezenta ca un stat "slab" și puțin dezvoltat în ceea ce privește birocrațizarea activității sale. Una din măsurile întreprinse de noile autorități a fost introducerea în administrația și justiția românească a funcționarilor și judecătorilor români, în majoritate bănățeni. Recrutanță din rândurile profesioniștilor liberi, ce nu fuseseră funcționari de carieră, aceștia s-au integrat rapid (Grofșoreanu 1946, p.44) în instituțiile deja existente⁶.

De-a lungul perioadei interbelice, situația reprezentării românilor în profesiile liberale, dar și în administrație, s-a îmbunătățit semnificativ și în mediul rural. De exemplu, în 1932, în județul Timiș-Torontal distribuția era următoarea (vezi Tabelul 3)

Tabel 3. Distribuția profesiilor pe grupurile etnice în jud. Timiș-Torontal, în 1932, în mediul rural. Sursa Traian Topoleanu, *Români și minoritarii în județul Timiș-Torontal*, Institutul de arte grafice, Timișoara, 1934.

	Minoritari	Români	Total
Medici de circumscriptie	33 64.70%	18 35.30%	51 100%
Medici particulari	110 75.86%	35 24.14%	145 100%
Veterinari	28 87.5%	4 12.5%	32 100%
Farmacii	40 90%	4 10%	44 100%
Notari comunalni	92 53.18%	81 46.82%	173 100%
Avocați	40 51.95%	37 48.05%	77 100%
Funcționari particulari	600 89.55%	70 10.45%	670 100%
Meseriași	4059 85.18%	706 14.82%	4765 100%

Tabel 4. Distribuția cătorva profesii pe etnicitate în Timișoara, în 1932. Sursa Traian Topliceanu, *Românii și minoritari în județul Timiș-Torontal*, Institutul de arte grafice, Timișoara, 1934.

	Minoritari	Români	Total
Medici	127 61%	53 39%	180 100%
Avocați	97 39%	152 61%	249 100%
Functionari particulari	1973 90.8%	199 9.2%	2172 100%
Meseriași	1908 86%	310 14%	2218 100%
Muncitori	5798 74%	2023 26%	7821 100%

Distribuția profesiilor liberale era similară și pentru orașul Timișoara (vezi Tabelul 4). Din cei 180 de medici existenți în 1934, 53 erau români (39%) și 127 erau minoritari (61%); din 249 avocați timisoreni, 97 erau români (39%) și 152 erau minoritari (61%).

În urma creșterii numărului românilor cu pregătire superioară ce doreau să intre în administrația statului, aceștia au exercitat o presiune suplimentară pentru "românizare", adică înlocuirea funcționarilor non-români din administrație. În a doua jumătate a anilor 30, exista o opinie destul de răspândită în acest sens:

Nu numai în viața economică, dar și în serviciile publice locale nu s-a încercat o serioasă promovare a elementului românesc. Toate posturile de conducere ale unor instituții au rămas în măini lor, creându-se astfel o situație incompatibilă aici la granița țării, unde ar trebui ca totul să fie românesc (s.n.) (Demian 1936, p.39).

Românizarea instituțiilor statului și a vieții economice era stâns legată de lărgirea sistemului de instituții culturale și de învățământ, problemă la care mă voi referi în continuare.

Instituții noi

Cea de-a doua modalitate de realizare a consolidării naționale era crearea de instituții culturale noi, în special în domeniul educației. Noua administrație românească a instrumentat în acest scop sistemul de educație publică și instituțiile culturale, văzând în educație și cultură instrumente de construcție națională unitară pentru întreg teritoriul administrat de statul român (Livezeanu 1995, p.16). De exemplu, imediat după Unire, viitorul primar al Timișoarei - Nicolae Ilieșiu - insistă pentru răspândirea în Banat a limbii române standardizate vorbită de români din Vechiul Regat. El deplângerea faptul că "țărânia noastră vorbește o limbă plină de elemente maghiare și limba noastră e un produs natural de elemente străine (maghiarisme, germanisme)". Soluția pe care o vedea N. Ilieșiu era ca "prin educare succesivă (...) să delaturăm tot ce e străin din scrisul și din vorba românească și să ne unim în toate cele bune cu cei din vechea Românie" (Ilieșiu 1919).

Față de cele 33 de școli primare cu limba de predare maghiară și cele 5 școli confesionale (sârbești și românești) existente în 1914, în 1941 funcționau 25 de școli românești, 21 de școli germane, 12

maghiare, 4 evreiești și 3 sărbești. Sistemul preuniversitar s-a largit rapid în anii de imediat de după unire prin înființarea Gimnaziului de Băieți "Vicențiu Babeș" (1919), Liceul German, Școala Normală Germană de băieți (ambele înființate în 1920), Liceul German "Print Eugen", Școala de Aplicație pentru Băieți Germani (1926), cinci cămine de ucenici (1920 - 1924). În 1922 se înființează Școala Politehnica, instituție proiectată încă dinainte de 1918. Diferiți intelectuali români doreau înființarea unei Academii de Arte Aplicate. Iată expoziul de motive a lui Ioachim Miloia – unul din principalii susținători ai acestui proiect și director al Muzeului Banatului la sfârșitul anilor '20 – pentru înființarea Academiciei:

Una din principalele preocupări ale zilelor noastre de luptă de afirmare la orașe este, și trebuie să fie, crearea unei pături de comercianți și industriași români, pe deosebire, iar în al doilea rând crearea artizanilor pe care nu-i avem. Înființând o Academie de Arte Aplicate nu numai că am umplu un gol pe care-l simțim neconvenit, dar am putea da de lucru atâtăor breje românești, care în loc să se istovească în slujba svabilor sau a altor proprietari (...) ar putea să-si câștige în felul acesta o pâine cinstită. În felul acesta, zic, am putea crea un debușeu natural predispozitilor pentru artă ale păturii de la sat (Miloia 1930, p.77).

Educația publică a devenit un instrument foarte important în concurența românilor pentru intrarea în clasa de mijloc. Eforturile considerabile de creare a unei burghezie românești și de construcție națională au luat forma unei competiții constante cu burghezia deja existentă.

Așa cum arată Irina Livezeanu, "«străinii» nu erau ușor de dislocat din locul lor tradițional în profesii, orașe și școli" (Livezeanu 1995, p.11). Deși din punct de vedere administrativ și juridic Banatul devenise "românesc", români erau

nemulțumiți că "din punct de vedere național el pare încă străin, mai ales în ce privește metropola și câteva insule de populație minoritară" (Demian 1936, p.37). Concurența românilor – reprezentati imediat după unire mai mult de administrația statului decât de o burghezie urbană – cu populația urbană maghiară, germană și evreiască deja existentă a luat forma unei lupte simbolice permanente de-a lungul perioadei interbelice.

Românizarea Timișoarei

Privirile românilor erau îndreptate în special spre capitala culturală, administrativă, bancară și industrială a regiunii, Timișoara. Noua situație politică și administrativă li punea pe români din Banat într-o situație inedită. Pe de o parte, ei au câștigat foarte mult în domeniul puterii politice, având acum controlul asupra administrației și având o bună reprezentare politică. Pe de altă parte însă, elita politică din Banat se confrunta cu foarte multe constrângeri structurale, asociate statusului scăzut al românilor din Banat. Eforturile educaționale și culturale ale statului, ce aveau în vedere consolidarea națională rapidă (Livezeanu 1995), s-au orientat spre creșterea numărului românilor în orașele din Banat, dar în special în Timișoara. Așa cum arătat mai sus, în preajma unirii, Timișoara era într-o proporție foarte mică formată din români. Din punct de vedere al prezenței culturale, situația era și mai dificilă datorită burgheziei de orientație maghiară și într-o măsură mai mică datorită celei de orientare germană. În aceste condiții, elita românească locală considera că "în psihologia provinciei noastre, Timișoara se situează insular, precum insulare sunt și sufletele noastre" (Popoviciu 1934a).

În aceste condiții, eforturile de consolidare națională s-au orientat spre lumea satului și aveau în vedere ca "între sat și oraș, peste golul săpat de istorie

trebuie să aruncăm puști de legătură, iar între noi români ce trăim alături în acest oraș (Timișoara), un factor comun de solidarizare" (Popovici 1934a). Solidaritatea dintre lumea românească urbană și cea din mediul rural se manifesta printr-o puternică dorință de urbanizare a pădurii românești pentru a realiza "românizarea" Timișoarei. Emil Botis, un cercetător important de la Institutul Social Român Banat-Crișana, în studiul său asupra urbanizării spunea că:

Mai ales pentru noi români, cibinica urbanizării pădurii românești (...) prezintă o însemnatate covârșitoare, deoarece nici un adevărat intelectual și nici un patriot luminaț nu poate rămâne astăzi indiferent față de tot ce se petrece în pătura cea mai numerosă a poporului nostru, jârâimea,

izvor nesecat al forțelor noastre etnice și marele rezervor al energiilor românești. (...) Însăși linia noastră națională va depinde în cea mai mare măsură de potențialul biologic al pădurii române. (Botis 1941, p.7)

Deși după unire creșterea ponderii populației românești din Timișoara a fost semnificativă (vezi Tabelul 5), ea nu reușea să mulțumească elita politică românească. Prima nemulțumire privea ritmul scăzut⁶ al acestui proces: "pentru desăvârșirea românizării Timișoarei, în afară de dominarea vieții sale economice, mai era nevoie și de o politică ratională de colonizare cu element românesc a comunelor suburbane (Demian 1936, p.51).

Tabel 5. Distribuția pe grupuri etnice a populației din Timișoara în 1910⁷ și 1930⁸

Populația Timișoarei	Români	Germani	Unguri	Ebrei	Alții	Total
1910	6657	30064	27740	4449	3645	72555
%	9.17	41.43	38.23	6.13	5.02	100
1930	24217	27807	27652	7171	4733	91580
%	26.44	30.36	30.19	7.83	5.16	100

Cea de-a doua problemă era legată de faptul că odată urbanizați, doar un număr scăzut din români reușea să facă într-adevăr parte din clasa de mijloc. Pe lângă urbanizarea propriu-zisă, români considerau că "se impune crearea unei vieți economice proprii românești, în care să se

poată valida și elementul românesc din Banat, cu totul străin încă de această ramură de activitate" (Demian 1936, p.38). Aflați într-un avans relativ față de situația de dinainte de unire, români erau încă slab reprezentați în profesiile liberale (vezi Tabelul 6).

Tabel 6. Distribuția profesiilor liberale pe etnicitate în 1933, în Timișoara. Sursa: Damian, 1936, p. 47.

	Minoritari	Români	Total
Avocați	152	97	249
	61%	39%	100%
Medici	180	53	233
	77%	23%	100%
Funcționari particulari	1973	199	2172
	91%	9%	100%
Meseriași	1908	310	2218
	86%	14%	100%

Ei se plângau că romanizarea Timișoarei, în loc să ducă la formarea clasei de mijloc, a dus la ceea ce Emil Botis numea "plaga funcționarismului": "Dupa unire, s-a produs deplasarea elementului rural spre oraș (...) spre a ocupa posturile inferioare din administrația publică - căi ferate, poșta, poliție, precum și a românilor veniți din alte provincii spre a lua conducerea administrației" (Demian 1936, p.47). O situație asemănătoare cu administrația exista și în industrie și în comerț unde:

meseriașii și comercianții români, nu sunt în stare să-și dezvolte întreprinderile, astfel că în loc ca ei să formeze mica burghezie română a Timișoarei, ei fac parte din categoria proletariatului celui mai oropsit (Demian - 1936, p.51); elementul muncitoresc român, în proporție de 26%, nu este format decât din angajații industriei etatizate: tutun, chibrite, căi ferate (Demian 1936, p.31).

Această situație este explicabilă prin faptul că industriile și serviciile monopolizate precum cele de mai sus erau controlate de corpuri politice, iar politicile de angajare sunt ușor de controlat prin mijloace politice. În administrația publică din Timișoara, în 1933, deși numărul funcționarilor români era incomparabil mai mare decât înainte de unire - 52% români, 14% nemți, 24% maghiari, 2% evrei, 8% diferiți (Damian 1936, p.47) - românii deplângau faptul că s-a "făcut marea greșală de a împiedica în mod conștient desăvârșirea romanizării administrative" (Demian 1936, p.47).

Simboluri concurente în Timișoara

În ciuda avantajelor evidente ale mutării în mediul urban și a unei poziții sociale mai bune, așa cum descrie Irina Livezeanu,

asemenea mutări nu crează o sarcină ușoară pentru un sătean cu experiență urbana scăzută sau lipsită de aceasta, cu educație anterioară limitată și fără rețele de afaceri sau de prieteni în afara satului, deoarece il plasau în competiție (...) cu membrii elitelor "străine" mult mai experimentate. (Livezeanu 1995, p.11)

În cazul Timișoarei, membrii elitelor "străine" purtau numele generic de Temesvarer Bürger și erau descrise în felul următor:

Inainte de războiul mondial, populația Timișoarei era de obicei cunoscută ca lipsită de conștiință etno-națională și dacă cineva se interesă de naționalitatea lor răspundeau ungurești ori neințești: suntem burghezi timișoreni. Acesta era tipul lui "Temesvarer Bürger", care în inimă să nu posedă limba maghiară (Groșorean 1946, p.119).

Marginalitatea socială și simbolica a românilor în spațiul urban era o sură de nemulțumiri și de frustrare. La câțiva ani după unire, zona centrală a Timișoarei, numită "Cetate", era descrisă ca o zonă inaccesibilă pentru români și chiar ostilă românilor.

Politica adevărată a Timișoarei o face Cetatea, acea lună străină, a cărei misiune este să se opună ideii de stat român. Politica Timișoarei, și chiar a Banatului, nu o facem noi, români și nici tovarășii noștri de veacuri, svabii, ci misionarii maghiarismului în fruntea căror stă ... politicianismul românesc. În fața atipicării sale se aplăcuie cu respect toți aceia cari vor să-și căștige un locos pe această insulă fermecată. Nici un român nu poate pătrunde în Cetate fără acest sacrificiu (Nemicioană 1925, p.40).

Considerându-se excluși din Cetate, care "avea străzi bine pavate și asfaltate, cu magazinele, cafenelele și

restaurantele sale având un public select" (Conciatu 1919, p.11) și locuind în cartierele mărginașe ale orașului precum Fabrică, Iosefin, Maiere și Mehala, singura modalitate prin care români comuneau prezența lor în zonele prestigioase ale Timișoarei era mai mult prin intermediul instituțiilor și ritualurilor statului: "noi, români, nu aveam decât palatul unei bânci, cazările și scoalele, care sunt ale statului" (Nemoianu 1925, p.39). Inegalitatea de resurse urbane dintre vechii locuitori ai Cetății și noii locuitori români ai Timișoarei era descrisă în felul următor: "Cetatea trăiește în condițiile capitalismului american, cu toate însușirile arătate de știința socială: acapararea fără milă, robirea completă a celui slab și dacă nu s-ar îndoi distrugerea lui" (Nemoianu 1925, p.40). Cu timpul însă, pe fondul creșterii semnificative a numărului românilor în Timișoara, aceștia afirmau cu bucurie că "sămânța așa zisilor «burgări» cum le place Timișorenilor de băstînă să se numească, dispare încetul cu încetul, iar locul lor îl ocupă elemente mai viguroase de la țară (s.m)" (ziarul *Vestul* 1934, nr. 831). Ocupând totuși poziții mai joase decât "burgării", sarcina comunicării simbolice a "românității" Timișoarei era mai dificilă. Ei considerau că sunt impiedicați de către minoritari să participe în spațiile societății "burgheze" timișorene, precum Cetatea. În opinia românilor, primăria, dar și administrația statului în general trebuiau să întreprindă o românizare mai susținută a mediului urban. Deplângând faptul că în Timișoara se pot vedea "zeci și zeci de nume în toate limbile Babilonului", români considerau că:

Aceasă provincie (...) nu și-a armonizat dezvoltarea cu fondul vieții noastre naționale bănățene. Un contrast vădit se proiectează pe ecranul fațadelor, într-o serie de inscripții și nume care numai românești nu sunt. (...) Senzatia vizuală a etajelor ce se suprapun într-o ordine atât de modernă zadarnic dă sufltelelor noastre

plăcerea unei mândrii. Cafenelele, restaurantele, cinematograful (...) nu vor încânta, nici mulțumi pe cel ce caută romanismul în cosmopolitul ansamblu timișorean. (Oană 1934a)

Români erau nemulțumiți din cauza lipsei de empatie a minoritărilor față de sensibilitățile românești:

Inchisată într-un orgoliu minoritar, Timișoara persistă în refractarismul ei față de asaltul necesităților românești. Hegemonia prosperității străinilor apăsa atât de dureros sufltelele ce receptează pustiul bulevardelor lipsite de statule mariilor noștri întâiași. Unde sănd monumentele care în uriașe proporții să ne conțină și simbolizeze? (Oană 1934a)

Semnificativă pentru dorința de dominație simbolică asupra orașului este replica dată intenției nemților din Timișoara de a construi un monument al guvernatorului De Mercy. Români o considerau drept inopportună, susținând că "ridicarea monumentelor simboluri străine - în plin centru românesc - pare o provocare atâtă timp cât nu putem să ne ridicăm monumentele «cnejilor» noștri și a 'guvernatorilor' spiritului și ai mizeriei noastre din timpul asupririi" (ziarul *Vestul*, 1935, nr. 1036).

Concluzii

După 1918 politicile culturale ale statului român au avut în vedere formarea unei burghezii urbane românești în Banat prin crearea de nișe instituționale pentru mobilitatea marii mase de țărani din mediul rural. Creșterea semnificativă a populației urbane românești nu a produs automat intrarea în clasa de mijloc, deși numărul românilor din profesiile liberale a crescut față de situația din vechiul regim. Eforturile de mobilitate socială au fost dublate de acțiuni simbolice - ritualuri, practici de comemorare, denumirea străzilor s.a.m.d. -

, menite să comunice prezența crescândă a românilor. Eforturile de consolidare națională au luat forma unei lupte permanente cu elitele urbane-românești, privite ca lipsite de empatie sau chiar ostile românilor. Strâns legată de această concurență ce avea în vedere consolidarea națională este raportul dintre regionalism și naționalism, la care mă voi referi în capitolul următor.

Centralism versus regionalism: o luptă pentru resurse în cîmpul consensului naționalist

Elitele politice și intelectuale bănățene au fost preocupate de-a lungul perioadei interbelice de problema consolidării naționale în cadrul statului român. În capitolul precedent am arătat cum prin eforturile lor de mobilizare națională pentru cucerirea completă a instituțiilor statului, concurența cu germanii, dar mai ales cu maghiarii a intrat într-o fază nouă. Treptat însă, elitele locale s-au văzut confruntate cu o nouă situație de excludere, pe care nu o anticipaseră în programul lor politic de dinaintea unirii, și anume problema raportului lor cu administrația centrală a statului nou creat.

În primii ani de după unire existau probleme tehnice esențiale pentru funcționarea statului român, care tineau de existența a patru legi administrative diferite pentru Vechiul Regat, Ardeal și Banat, Bucovina și Basarabia. În Banat și Ardeal, Consiliul Dirigent a menținut legile administrative maghiare, fapt ce a asigurat o tranziție calmă. Inițial, deși elitele românești bănățene constatau faptul că în contextul păstrării legii administrative maghiare, administrația românească s-a întărit, ele militau pentru adoptarea unei legislații unice pentru toate provinciile ce formau acum România Mare. Discutând

această problemă, Cornel Groșorean spunea că "legile de azi ale Vechiului Regat, cât și legile din provinciile alipite, nu mai corespund forțelor și scopurilor de odinioară deoarece ele au ieșit (...) din alt susținut colectiv, care nu mai este al nostru, al tuturor" (Groșorean 1922). Susținând adoptarea unei noi legi administrative, el considera că punctul de plecare al acestor legi administrative trebuie să fie "necesitatea autonomiei comunale, județene și accea a orașelor" (Groșorean 1922).

Tinând seama de plângerile foarte numeroase ale elitelor politice din Banat în perioada interbelică, privitoare la relația centralizare-descentralizare-autonomie administrativă, formuliez ipoteza că *apariția regionalismului a avut loc pe fondul organizării centraliste a statului român*. Deși este nevoie de o analiză mai amănunțită în domeniul dreptului administrativ (și de o expertiză pe care nu o am), o privire asupra acestui domeniu oferă câteva elemente interesante. Am consultat în acest sens *Tratatul de drept administrativ român*, considerat o lucrare de referință din perioada interbelică (Văraru 1928), pentru a vedea în ce fel era definită relația dintre administrația locală și cea centrală. Potrivit acestui autor, statul recunoaștea existența organelor de administrație locale (județene, municipale, locale) și a instrumentelor de lucru ale acestora (bugete locale, birocrații locale), care pot rezolva probleme locale precum amenajarea teritoriului, înființarea de școli speciale de învățământ practic, spitale, închisori, administrarea serviciilor publice - transportul, poșta, telegraful, telefonia (Văraru 1928, p.302-304). Prin aceasta se considera că statul român este descentralizat. Considerând că autonomia (de tipul celei de care vorbește Groșorean) "presupune realizată complet unitatea și indivizibilitatea unei națiuni și că autonomia nu se poate concepe decât în statele unitare și complet centralizate din punct de vedere politic" (Văraru 1928, p.308), prin Constituția din 1923 (articulul 41) și prin

Legea unificării administrative din 14 iunie 1925, reprezentanții statului român considerau că cel mai potrivit este sistemul descentralizării administrative și nu cel al autonomiei și al independenței județene și comunale. Motivul acestei opțiuni de compromis între centralism și autonomism administrativ era, potrivit lui Văraru, problema minorităților într-un stat slab consolidat precum România anilor '20:

Statul român, în actuala lui formăjune, cuprinde o proporție însemnată de elemente minoritare și cel puțin, în epoca prin care trece, unitatea și individualitatea națională a Regatului nu este un fapt îndeplinit, centralizarea politică nefiind completă, ci găsindu-se în cursul ei de evoluție. (Văraru 1928, p.309)

Parlamentul României, față cu spiritul centrifugal, iridentist și șovinist al multor din elementele minoritare, a făcut, deci, tot ceea ce a putut să facă pentru garantarea independenții administrative județene și comunale. Dar noi nu putem să se dea mai mult decât s-a dat, nu putem merge până la autonomie, deoarece autonomia administrativă presupune unitatea politică cea mai desăvârșită (Văraru 1928, p.314).

Așa cum am arătat în capitolul precedent, naționaliștii români din Banat împărtășeau în întregime preocuparea pentru "problema minoritară", ei nu erau de acord cu noua lege administrativă, plângându-se că "centralismul și lipsa de înțelegere a nevoilor bănățene e un fenomen inherent tuturor guvernelor" (Vestul 1936, no. 1288). Cei ce se considerau apărătorii intereselor "culturale, etice-spirituale, în domeniul economic, și în cel higienic-spiritual" regionale susțineau orientarea politică și culturală "bănățeană", adică "efigia suveranității locale". Regionaliștii cereau o autonomie mult mai mare față de instituțiile centrale ale statului, invocând în principal motive de ordin tehnico-administrativ și bugetar, dar

și culturale. Deși acestea sunt legate, mă voi referi separat la cele două tipuri de argumente.

Argumente administrative și bugetare. Instituționalizarea politică a conflictului

Regionaliștii bănățeni considerau că printr-o administrație centralistă "o țară întinsă de 300000 de km nu se poate administra dintr-un singur punct" (Tomciu 1935a). La scara locală, regionaliștii spuneau că "este mai ușor să treci de la Primărie în Piața Unirii din Timișoara și să aranjezi în 10 minute o problemă decât să iezi trenul la București, unde să ai ghinionul să fii primit decât peste o săptămână" (Vestul 1930, no. 2). Ei deplângau faptul că Banatul a dat mai mulți bani la bugetul statului decât a primit pentru necesitățile locale:

Trupa bănățeană, după frenetica descătușării, în loc de a mai fi canalizată spre palatele de pe malurile Dunării, în Budapesta, printr-o schimbare de sens a fost dirijată spre parcurile Filipeștilor din București. (...) Este care Bucureștiul preocupat de interesele noastre culturale, de rostul unei Timișoare ce trebuie romanizată și întărită la granița de apus? (Vestul 1934, no. 868)

Politicienii bănățeni cereau înființarea mai multor instituții culturale, precum Mitropolia ortodoxă a Banatului cu sediul la Timișoara, o universitate proprie, o academie de comerț, o academie de agricultură și una forestieră, Fundațiile regale, un post de radio care să sprijine asociațiile culturale din Banatul românesc și cel sărbesc¹² (Corneanu 1934, p.10). Argumentele pentru înființarea acestor instituții, ca și ale altora la care mă voi referi pe parcursul acestui capitol, erau atât financiare cât și culturale¹³. Cornel Corneanu, membru marcant al filialei bănățene al Partidului Național Liberal,

spunea că "în calea realizării acestor deziderate nu pot sta obstacole materiale atunci când Banatul românesc cu un milion de locuitori contribuie la veniturile Statului cu două miliarde și jumătate de lei, iar Statul cheltuiește aici 600 milioane de lei" (Corneanu 1934, p.10).

Confruntarea dintre regionaliști și centraliști era instituționalizată politic prin Partidul Național Tărânește (de aici înainte PNT), cu baza electorală în Ardeal și Banat, și în Partidul Național Liberal (de aici înainte PNL), cu baza electorală în Vechiul Regat.

Reprezentanții PNL din Banat reproșau PNT-ului că în locul unei orientări naționaliste intransigente, reprezentată de politicieni precum Octavian Goga, ce s-au integrat în viața politică a Bucureștiului, regionaliștii ardeleni și bănăteni - Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, Mihail Popovici sau Sever Bocu - continuă linia autonomistă inițiată de Aurel C. Popovici. Liberalii acuzau că această tendință autonomistă sprijină interesele burgheziei minoritare din Ardeal și Banat și că amenințarea unitățea statului român, prin distrugerea eforturilor de consolidare națională. Amenințarea provocată de ambițiile autonomiste ale ardelenilor și bănătenilor era judecată prin prisma atitudinii ostile față de funcționarii veniți din Vechiul Regat. I. Conciatu, membru al PNL, afirma că:

S-a văzut în timpul din urmă prin orașele și târguoarele din Ardeal și Banat o prietenie, o vîndtoare unică în felul ei dusă împotriva funcționarilor "regăteni" ca după plecarea acestora să fie toate locurile complete să fie cu minoritari, fie cu români renegati localnici. (Conciatu 1932a)

În opinia liderilor PNL din Banat, anti-regătenismul era echivalent cu colaborarea cu minoritarii ostili eforturilor de consolidare națională. Totodată, liberalii bănăteni apreciau că liderii mișcării naționale de dinainte de 1918 din Banat au

avut legături strânse cu liderii politici din Vechiul Regat, spre deosebire de liderii ardeleni care așteptau rezolvarea problemelor lor de la Viena. Ei spuneau că, înținând cont de această particularitate, consolidarea națională realizată prin politicile centraliste este potrivită și tradiției Banatului.

Dar ce reproșa PNT-ului PNL-ului și implicit regătenilor și politicilor centraliste? Cea mai semnificativă orientare politică regionalistă era grupată în jurul lui Sever Bocu, liderul din Banat al PNT-ului. Ziarului PNT-ului – "Vestul" – al cărui director onorific era Sever Bocu, grupa majoritatea intelectualilor regionaliști bănăteni.

Orientarea regionalistă consideră că politicile de consolidare națională ale Bucureștiului sunt discriminatoare față de bănăteni. În opinia lor, aceste politici mai degrabă săracesc Banatul decât îl consolidau, prin aceea că funcționarii din Vechiul Regat erau preferați și numiți în funcție în defavoarea funcționarilor de stat potențiali din Banat. Cornel Grofșorean¹⁴ argumenta în această ordine de idei că "toti funcționarii, toti impregăti bănăteni au fost delăturați pentru a face loc unor elemente inferioare slabe și cu morală scăzută... fiind scuțiti și preferați numai din simplul motiv că sunt liberali" (Grofșorean 1928a). Plângerile la adresa calităților profesionale și morale ale regătenilor, precum cea a lui Grofșorean, nu erau izolate. Există o opinie destul de răspândită potrivit căreia au fost trimise în Banat "cu titlu de capacitate și specialiști din vechiul regat, de cele mai multe ori ceea ce dincolo constituia pleava" (Ziarul Vestul, 1931, no. 231).

Ei îi acuzau pe centraliști de același lucru de care aceștia îi acuzau pe regionaliști, și anume de colaborare cu, și de favorizare a burgheziei minoritare. Regionaliștii spuneau că după unire s-a format un al "doilea Banat", diferit de primul, existent înainte de 1918. Acesta din urmă, era Banatul

minorităților imbogățite și instaurate în urma politicii anti-nationale, de târguiciile cluburilor bucureștiene și a funcționarilor superioiri din minister pe spatele vechiului Banat, românesc sub unguri, azi un mîsmeas minoritar sub domnie românească (Crainu 1935a).

Pe lângă efortul de a distoca minoritățile din profesurile liberale, regionaliștii trebura să lupte și cu cei veniți din Vechiul Regat pe posturi de conducere, lată un exemplu reprezentativ pentru modul în care regionaliștii protestau împotriva politicilor centraliste. În articolul *În numele dascălului bănățean, protestăm!* (ziarul Vestul din 13 septembrie 1934), Costa Oana era indignat de faptul că în județul Caraș au fost numiți 40 de învățători din Vechiul Regat și doar 4 din Banat. El spunea că "Ministerul Instrucției a ținut cu orice preț să se instaureze și aici raportul de menținere în inferioritate a elementului bănățean, întocmai cum se petrece de 15 ani cu toate celelalte instituții de stat" (Oana 1934b). Aceste politici ale Bucureștiului, și în mod special cazul de față, erau justificate prin imperativul consolidării naționale printr-o educație unică pentru întreg teritoriul. Oana considera că "formula perimată a unificării sufletești", ce legitima politicile centraliste, "a servit de paravan tuturor abuzurilor și de capătuire a tuturor epavelor (...) prin plasarea surplusului de elemente din Vechiul Regat unde fiecare târgușor își are scoala lui normală, profesională, ba chiar liceu" (Oana 1934b).

Astfel de proteste se încheiau de obicei cu apeluri de mobilizare a solidarității bănățene pentru a înfrunta funcționarii veniți din Vechiul Regat:

(Datorită elitei bănățene este) de a reacționa solidar contra acelor care au abdicat de la dreptul de existență a parinților noștri și a lupta contra centralismului sroce, ca să nu zic contra Bucureștiului, singura capitală în Europa care nu-și cunoaște rostul de

magnet unificator. Eu îmi explic cauza asta: ministrtele și altele funcționi supărătoare de stat nu au 80% titulari din clasa provințială, ci au 99% din bucureșteni (Oana 1934a).

Există totuși un punct comun pentru organizațiile PNT și PNL din județele bănățene. Ambele partide doreau să creeze filiale regionale bănățene, similare cu organizațiile regionale din Bucovina, Basarabia și Ardeal. Ei erau dezavantajați de faptul că, în mod traditional, Banatul a fost grupat împreună cu Ardealul, și implicit filialele județelor din Banat erau grupate cu cele din Ardeal. Organizațiile din Banat doreau recunoașterea Banatului ca o regiune de sine stătătoare, independentă de Ardeal, și implicit câștigarea statutului de filiale regionale pentru ele. De exemplu, I. Conciatu spunea că "numai tradiția a mai păstrat numirea Ardealului, din care Banatul nu a facut niciodată parte. Timp înde lungat și poate și astăzi încă mulți dintre frații noștri din Vechiul Regat, fac confuzie și intreleg sub denumirea de Ardeal și Banat" (Conciatu 1919, p.8). Argumentele invocate de ambele partide erau culese din biografia politică a naționaliștilor români bănățeni de dinainte de unire. Ei susțineau că liderii miscării naționale din Banat au urmat acțiuni politice diferite de cei din Ardeal¹.

Dilemele "unificării sufletești": argumentele culturale ale regionaliștilor

Pe lângă argumentele tehnice (ex. politici administrative), cel de-al doilea tip de argumente folosite în discursul regionalist erau cele culturale. În mod evident, la acest capitol regionaliștii erau de acord cu îmbunătățirea poziției românilor în sistemul de stratificare socială din Banat, însă considerau că aceasta se poate realiza mai bine printr-o redefinire a raportului Banatului cu centrul administrativ al țării. Pe

lăngă argumentația utilitaristă, de tip cost-beneficiu al alocării resurselor, existau și argumente de natură culturală, menite să justifice diferența culturală a Banatului față de Vechiul Regat. Acestea vizau accentuarea acelor elemente ce puteau să construiască specificitatea Banatului ca entitate culturală.

Banatul ca "graniță culturală" a României

Regionaliștii considerau că o primă diferență de Vechiul Regat tinea de contextul politic al Banatului. Ei spuneau că într-o regiune ce are graniță cu Ungaria și cu Iugoslavia (țări privite ca potențial revizioniste), unde exista burghezie minoritară bine instalată în profesiile liberale, în industrie și finanțe, a întreprinde eforturi de consolidare națională necesită un sprijin material și moral suplimentar. Din acest punct de vedere, Timișoara și, în general, Banatul trebuia înzestrat cu instituții culturale și de educație care să reziste "frontului larg deschis ofensivelor Budapestei" și Belgradului" (Vestul 1935, no. 1036). Speculând poziția geografică a Banatului, regionaliștii spuneau că aici trebuie să existe administrația cea mai bine organizată deoarece "Banatul este poarta de vest a țării" și prima impresie a străinilor aici se formează (Vestul 1930, no. 7). Aceste oferte de consolidare culturală românească în Banat erau făcute pentru a mobiliza populația locală, dar și pentru a convinge administrația centrală de la București să acorde mai multe resurse provinciei. În acest sens, contestând relațiile dintre Banat și Vechiul Regat, regionaliștii se întrebau retoric dacă "este oare Bucureștiul preocupat de rostul unei Timișoare Românizate și întărîță la graniță de apus?" (Vestul 1934, no. 868).

Argumentele ce descriau Banatul ca graniță culturală erau folosite de regionaliști în cazul în care doreau să mărească resursele alocate de la buget. Un astfel de episod este cel legat de proiectul

înființării în 1936 a unui nou post teritorial de radio, care inițial trebuia să fie amplasat la Isi. Intelectualii bănățeni interpretau această opțiune ca o nouă ignorare a provinciei lor în favoarea ridicării Vechiului Regat:

Bucureștiul nu acceptă să avem Palatul Culturii. Bucureștiul nu ne da o Universitate. Bucureștiul nu ne dă post de radio. Bucureștiul nu ne reînființează Mitropolia. Bucureștiul nu ne îndreaptă soselele. Bucureștiul, nu clădește spitale și dispense. (...) n-avem Teatrul Național, n-avem Academic de Muzică. (Lerca 1936)

Încercând totuși să convingă ca postul de radio să fie mutat la Timișoara, ei apreciau că români nu pot receptiona emisiunile Capitalei, iar minoritarii "ascultă nestingheriti la slujba bisericăescă din Belgrad și clopotele de amiază din Budapesta" (Bugariu 1936). Pentru regionaliști, această situație echivala cu neglijarea problemelor culturale bănățene "identice frontului național aici la graniță de vest, în masă de minoritari, cu asalturile Belgradului și Budapestei" (Lerca 1936).

Caracterul bănățean și caracterul național

Construcția culturală dorită de regionaliști încearcă să folosească resursele umane și simbolice oferite de stratul sărac din Banat. Elitele politice regionaliste își fondau legitimitatea pornind de la reprezentarea intereselor acestui strat. Spunând că "Banatul trebuie reprezentat prin bănățeni, iar bănățean nu poate fi decât prin caracter" (Vestul 1935, no. 1028), elitele politice și intelectuale regionaliste trebuia să "producă" cultural această entitate.

Contestarea "unificării susținute"

Regionaliștii doreau să acrediteze un Banat românesc conceput ca o entitate culturală naturală, nedivizată și omogenă. Datorită apartenenței lor la cultura bănă-

țeană, ei considerau că au "autoritatea etnografică" de a reprezenta această entitate. Autoritatea politică era fondată tocmai pe aceste argumente culturale ce puteau să construiască legitimitate pentru cererile și programul lor politic:

Nici măcar elita de azi a Banatului (...) iar cea de la București nici de cum, nu se pare a înțelege că regionalismul provinciilor alipite însemnează că a conduce, apără și educa o provincie, mai ales una nou venită la matcă este nevoie de a comunica cu poporul în aceeași limbă, a avea aceleasi moravuri și obiceiuri, a avea rădăcini acolo și n-i imbogăți cultura (Garovină 1935).

Definind Banatul ca o comunitate cu obiceiuri, limbă și "cultură" proprii, regionalismul intra în conflict cu proiectul de construcție a națiunii ca o entitate naturală și omogenă. Regionaliștii nu erau de acord cu crearea unui singur tip de român, deoarece aceasta "este clădită pe un fond complet greșit, pe acea mult sbârnată consolidare națională, ce ar fi o crimă națională dacă s-ar realiza aşa cum e concepută acum" (Bia-Gemene 1935b). Ei considerau că politicile culturale centraliste, și cei din Vechiul Regat în general, "când (dau) buzna în provincie, nu tin cont de ce ar putea da această provincie în specificul ei etnic" (Vestul 1935, no. 1121). Acuzațiile de omogenizare culturală vorbeau despre "ignorarea și chiar compromiterea specificului cultural bănățean" și impunerea a ceea ce este specific pentru București, "a cântecelor de mahala" (Vestul 1935, no. 1121). Datorită acestor nemulțumiri, ei căutați soluții ce ar fi menajat sensibilitățile regionale.

Soluția cea mai frecvent vehiculată era "relația provincie-provincie". Aceasta corespunde sintaxei identitare folosite de regionaliști, și anume "mai întâi român și mai apoi bănățean". Există în aceasta o anumită problemă ce ținea de faptul că, odată considerată ca parte a

"națiunii", diferența culturală a Banatului față de celelalte regiuni devine problematică. Sesizând această contradicție, regionaliștii încercau să interpreteze textele culturale canonice ale națiunii, pentru a eleva diferențele interne ale acesteia într-un câmp considerat de drept legitim de către celălalt, în cazul acesta Vechiul Regat:

Deosebirea locală între bănățean și ardelean, între muntean și ardelean ori moldovean a existat oricând. Însuși fondul literar poporan confirmă aceasta. Aduceți-vă aminte de Miorița Unu-moldovean/si altu-i vrâncean și între aceștia nici unul nu erau "unul ca altul" (Bia-Gemene 1935b).

Cum bănățenismul era astfel disculpă de acuzațiile că distrug ceea ce s-a realizat în urma unirii din 1918, regionaliștii puteau să conteste situația existentă, care conferea Bucureștiului un rol atât de mare în redistribuirea resurselor: "un punct de scăpare la centralismul Capitalei ar fi regionalismul, adică emularea culturală, economică, morală, între provincie și provincie" (Bia-Gemene 1935a). Concepute după acest principiu, politicile culturale și economice ar fi crescut importanța elitelor politice regionale în gestionarea resurselor. Deși doreau o dezvoltare a tuturor provinciilor, regionaliștii declarau că "nu concepem, mai mult, nu admitem această dezvoltare prin denivelarea noastră și în detrimentul propriului nostru progres, înțeleg al bănățenilor. Si această denivelare s-a făcut" (Oană 1934a).

În opinia regionaliștilor, relația provincie-provincie trebuia să stea la baza politicilor culturale, propunând în acest sens un algoritm în doi pași. Tradusă în plan regional prin grila noii paradigmă, dorința comună de consolidare culturală ar fi trebuit să însemne identificarea unui "șir de valori, de idealuri, de mărgăritare spirituale prin cultivarea și dezvoltarea comunităților spirituale regionale" (Udiczky 1931). Căutarea și analiza în Banat a ceea ce este

comun, avea două scopuri. Pe de o parte, "analiza psihologică, istorică și sociologică (...) justifică diversitatea, arătând-o ca o necesitate naturală (s.m.)" (Udiczky 1931). Pe de alta parte, înălțurând formele regionale, se pot identifica "valorile unitare fundamentale, comune întregii națiuni" (Udiczky 1931). În etapa a doua, odată ce formele regionale în care se manifestă valorile locale au fost identificate, acestea din urmă sunt "desbrac(ate) de caracterul lor regional și ridic(ate) la rangul de valori naționale, pe care, alte mișcări regionale le îmbracă în haina lor și le infiltrează sub forma potrivită sufletului regiunii respective" (Udiczky 1931).

În aceaste proponeri de politici culturale este evident faptul că "regiunea" capătă o importanță deosebită pentru națiune. Dintr-un element cultural arhaic ce va trebui să evolueze la stadiul cultural al națiunii, o dată cu consolidarea națională prin "unificare sufletească" (în 1934 Banatul a fost declarat "zona culturală" ce necesita un efort de românizare mai puternic), regiunea devine "necesitate naturală", adică un element constitutiv al națiunii.

Criticile centraliștilor la propunerile regionaliștilor spuneau că regionalismul duce la dezbinarea românilor și la slabirea structurilor politice existente:

Cu astfel de afirmații (...) nu facem decât să astuțiem ura unei provincii de români, făcând-o să se credă nedreptățită în contra altelui provincii de români prezentând-o ca favorizată (Brădariu 1928).

O lozincă încearcă să-si facă drum, în pofta marelui imperativ al unificării sufletești, "Banatul-i al bănățenilor". Voind să fie întâi de toate Munteni, Moldoveni, Ardeleni și nu români au dat loc la dezbinări (Truncea 1931, no. 13)

Legat de concepția națiunii ca o structură de elemente naturale – regiunile – ce comunică între ele, sunt și argumentele cu privire la specificul bănățean, la care mă voi referi în continuare.

Specificul bănățean

Deși nu l-am găsit definit în mod clar în sursele pe care le-am consultat, specificul bănățean cred că se referea la câteva elemente. În primul rând, el ținea de faptul că în Banat, probabil datorită reformelor întreprinse de Maria Thereza și de Franz Joseph, procentul românilor ce știau să scrie și să citească era destul de ridicat. Aceasta a dus la apariția foarte frecventă a unor forme culturale, cum ar fi fenomenul poetilor tărani sau cel al famfarelor tărănești. Spre deosebire de alte zone ale României, în Banat tărani erau cei care initiau și desfășurau aceste activități, și nu folclorul birocratic: "în Banat există o tendință spre același nivel de cultură. Pătura tărănească s-a ridicat la un stadiu cultural atât de înaintat, încât poate întreține conversații deosebite cu pătura intelectuală" (Sfetca 1944). Un alt element prin care bănățenii se considerau specifi erau anumite trăsături de caracter ce aveau "rădăcina comună în sentimentul adânc însiripat al individualismului (...) întemeiat pe virtuți" (Sfetca 1944). Aceste trăsături includeau "hăncia să cumpătarea" prin care "(...) popoul bănățean și-a cultivat dință superioritatea lui culturală și cu ea pe cea economică" (ziarul Vestul, 1934, nr. 868).

Discuția despre reconceperea relațiilor dintre regiuni și centru, trebuie privită și în funcție de reprezentările pe care bănățenii le aveau despre regăteni. Cel mai adesea, acestea se structurau într-un discurs orientalist.

Bănățeni și regăteni: orientalismul metonimic

Noul spațiu politic omogen de după 1918 și, implicit, mobilitatea geografică sporită între Vechiul Regat și Banat, au însemnat și o întâlnire culturală între indivizi ce trăiau acum în diferite regiuni ale României. În Banat, aceste

întâlnirii au produs discursuri culturale despre "regăteni", despre "bănățeni" și despre diferențele culturale dintre regiuni. Cum în aceste discursuri Banatul era construit ca fiind omogen cultural, Vechiul Regat era de asemenea reprezentat ca o entitate omogenă, în care indivizii sunt în mod egal reprezentanți ai categoriei. Descrierea singului în raport cu Vechiul Regat a luat mai întâi formă unei separări clare între culturile celor două regiuni. În 1930, ziarul *Vestul* (no.2) spunea că "procesul «endozmozei sociale» între «boanghine» și «regăteni», parecă ar fi povestea uleiului cu apă". Pasul imediat următor acestui separare era ierarhizarea diferențelor culturale dintre cele două regiuni. În opinia regionaliștilor exista o superioritate culturală clară a bănățenilor față de regăteni.

Regionaliștii aduceau în discuție diferențele economice existente între "țărani bănățean" și "țărani regățean". Într-adevăr, în urma reformelor iluministe întreprinse de Maria Thereza pentru a-i transforma pe toți cetățenii imperiului, indiferent de etnie în subiecti productivi din punct de vedere economic, românii bănățeni aveau o cultură materială, precum și cunoștințe tehnice mai "evoluțate" față de cei din Vechiul Regat. Autoreprezentările bănățenilor ca fiind ordonați, eficienți și cinstiți împrumutau uneori elemente din modul în care erau văzuți săvăii. Aceste reprezentări erau transformate într-un argument forte al apărării față de intervenția celor din Vechiul Regat în viața Banatului. Într-o luare de poziție anti-regionalistă, ziarul *Svastica Banatului* no.42 din 1928 spunea că "regionalismul opune un veto categoric «regătenilor» de a se amesteca în treburile Banatului, atâtă vreme cât nu vor ridica starea deplorabilă din toate punctele de vedere a țărănuilui regățean până la starea înaintată a poporului nostru din Banat".

Un alt argument prin care identitatea bănățeană era concepută ca superioară celei regătene tinea de prestația

funcționarilor veniți din Vechiul Regat. Cum am arătat mai sus, aceștia erau văzuti ca "elemente inferioare, slabe și cu o morală scazută" (Grofsorean citat în *Svastica Banatului* no.42, 1928). Inferioritatea regătenilor era în general pusă pe seama balcanismului, o varietate specifică Europei Centrale și de Est a orientalismului (Hayden și Hayden 1992). Regionaliștii considerau că "poluarea" simbolica a culturii bănățene de către regăteni constituie o amenințare la adresa vieții politice.

Principialul argument prin care identitatea regățeană era devalorizată, tinea de acuzațiile de românism poluat de influențele orientale ale Balcanilor: "procesul de balcanizare e deja endemic (...) Trăim în atmosferă degradatiunilor bizantine, în ambianța moravurilor cu stigmatele degenerescenței" (Cerdac 1935). Deși împrumutul de capital simbolic din reprezentările pozitive de care se bucurau săvăii putea oferi o salvare a "românismului" din decăderea balcanică de care regătenii susțineau, bănățenii știau că orice alianță cu minoritarii, fie ei și săvăii, le-ar fi adus noi acuzații de slabire a eforturilor de consolidare națională. Iesirea din această reprimare a genealogiilor non-românești ale identității bănățene a fost conceperea bănățenismului drept "românism integral", adică o formă de luptă politică și culturală "mai presus de orice luptă de partid și de interes":

acea ce ne separă este un plus de românism, un românism mai putințat, mai superior, mai sărac în meșteră" (Boțu 1935).

BĂNĂȚENISMUL (...)

este un românism integral, este nationalismul bine cunoscut în luptele noastre (Crăiu 1935).

În opinia regionaliștilor bănățenismul ar fi putut "vindeca" maladiile provocate românismului de către balcanism:

Prin spiritul regionalist se duc o luptă sucul pentru purificarea și fortificarea

românișorului în esență, pentru descoartarea de grecism, turcism și ateisme prin interpuierea unor forțe mai puțin alterate ("Noi și transilvanismul" (ziarul "Vestul IV, nr. 871).

Concluzii

În acest capitol am analizat motivele și conținutul producției discursurilor și programelor politice regionale ale elitei politice din Banat. În urma unei alocări insuficiente a resurselor pentru Banat de către instituțiile centrale ale statului, elitele politice și culturale ale regiunii au mobilizat acele elemente culturale oferite de stratul târânește românesc ce puteau să maximizeze specificitatea Banatului. Fiind în competiție strânsă și cu minoritarii, dar și cu centraliștii, regionaliștii au trebuit să găsească acele elemente culturale ce nu erau revendicate de către minoritari și care puteau să construiască și să legitimeze cultura bănățeană ca o diferență internă a culturii naționale. Aceasta s-a realizat prin descrierea contextului politic al Banatului ca o situație specială ce încă de securitatea națională, prin acreditarea specificului bănățean și a culturii bănățene ca o realitate naturală, prin deprecierea identității regătene și prin prezentarea regionalismului ca un "romanism integral".

Concluzii: Regionalism, naționalism și problemele unificării

"Să nu ne facem iluzii: nici voi, nici noi nu am fost pregătiți pentru a conduce o țară mare!".

În această lucrare am descris dintr-o perspectivă a luptei pentru resurse dintre grupurile etnice, acțiunile și discursurile culturale/politice ale românilor din Banat din perioada interbelică. Voi rezuma

pe scurt datele găsite și care explică această situație, încheind prin formularea unor ipoteze ce ar putea explica anumite opinii des întâlnite în Banat în ultimile decenii. Mă refer aici la o anumită producție culturală ce descrie Banatul ca o zonă *multiculturală*, ca un spațiu de confluență între cultura română, germană, maghiară și sărbă. Aceste ipoteze se referă la eauzele prin care Banatul a "devenit" multicultural, fără a putea sau a începe să evalueze corectitudinea acestei etichete.

Analizând poziția socială și economică a grupurilor etnice din Banatul interbelic, am putut observa că în urma unei excluderi de lungă durată, populația românească era prezentă în principal în stratul numeros al târanilor săraci. În urma cuceririi puterii politice în noul stat românesc, elitele românești au încercat să asigure o mobilitate socială ascendentă acestui grup, prin crearea de noi instituții (educaționale și de cultură) ale statului, ce absorbeau în principal români și care, la rândul lor, produceau români calificați. Vizând mediul urban, și în principal Timișoara - profesiile liberale, administrația superioară - români au intrat într-un conflict puternic cu elitele urbane minoritare. Dintre acestea, grupul funcționarilor de stat maghiari era cel mai vizat, deoarece, ea și mediul urban, administrația constituia o nișă pe care românilor doreau să o ocupe rapid. Deși ocupau o poziție socială mai ridicată decât români, concurența cu populația germană săvârbească era mai relaxată. Cauzele acestui fapt se datoră atât prezenței reduse în administrația publică, cât și unei anumite orientări a elitelor politice germane spre stratul târânește german, considerat de către români ca fiind mai puțin ostil politicilor culturale ale statului. Așadar, polarizările etnice au (re)apărut într-o formă nouă datorită diferențelor de status social al grupurilor etnice și a reconfigurării modalităților și "nișelor ecologice" de alocare a resurselor.

Cum mobilitatea socială și profe-

sională sunt procese de durată, elitele românești erau nemulțumite de ritmul în care aceasta se desfășura. Concurența în care ei erau angajați depindea și de relațiile Banatului cu Vechiul Regat. Vechiul Regat, adică instituțiile centrale, era într-o poziție privilegiată deoarece putea interveni prin măsuri administrativ-birocratice ce nu necesitau neapărat acceptul populațiilor "locale". Aceste acțiuni ce nu se bucurau întotdeauna de acordul elitelor locale, erau legitimate prin programul unei inginerii naționale, ce ar fi putut să asigure "unificare sufletească" pentru toți românii aflați acum înăuntrul acelorași granițe politice.

Există în acest sens un "consens naționalist" (Irina Livezeanu 1995) puternic asupra necesității întăririi și românizării instituțiilor statului. Consensul politic s-a manifestat prin încercările de a îl ajunge pe minoritari din urmă în ceea ce privește performanțele economice și de viață urbană. Concurența pentru resurse dintre regionaliști și centraliști se manifestă prin susținerea unor modalități diferite prin care "consolidarea națională" se va realiza mai bine. În timp ce centraliștii grupați în jurul PNL considerau că o politică coordonată de la București oferă soluția corectă, regionaliștii credeau că românii bănățeni pot realiza îmbunătățirea situației lor printr-o autonomie administrativă mai mare și prin luarea deciziilor la nivel local. Regionaliștii spuneau că doresc ca "cetățenii acestui județ să fie administrați și judecați de fiți lor, să fie ieșiți din rândurile noastre, (și să ne) cunoască ideologia, tradiția și obiceiurile noastre" (Groșorean 1928b). Această luptă pentru impunerea uneia dintre strategii, purtată atât prin arme ce tineau de economia politică a centralizării, cât și prin construcția de semnificații culturale, era locul de construcție a legitimității. Centraliștii erau în favoarea consolidării naționale realizate prin "unificare sufletească", adică eliminarea diferențelor culturale ce existau între diferențele provin-

cii ale României. Regionaliștii refuzau această soluție deoarece o considerau drept omogenizare culturală, și în cazurile mai radicale chiar colonialism, propunând o relație de parteneriat cultural între diferențele regiuni ale României.

Instaurarea regimului comunist a determinat "schimbările fostelor baze ale poziției de clasă și a suportului instituțional al identității etnice" (Verdery 1985, p.73). Pentru germanii din Banat, perioada postbelică a însemnat deportări masive în Banat sau în fosta URSS, și mai apoi colectivizarea agriculturii. Noua organizare a produs o uniformizare a factorilor economici pentru toată populația rurală, și implicit, o egalizare a statusului pentru toate grupurile etnice (nemți, maghiari sau români). Naționalizarea mijloacelor de producție, a băncilor, precum și etatizarea profesiilor libere au redus de asemenea diferențele foarte mari dintre populațiile urbane ale celor trei grupuri etnice. Dispariția vechilor nișe, precum și a celor modelate în perioada interbelică de către ingineria națională românească, au dus la redefinirea relațiilor dintre grupurile etnice din Banat, ce aveau acum statusuri sociale mult mai apropiate. Cunoașterea mea cotidiană îmi sugerează o apropiere a celor trei grupuri, probabil într-o măsură mai mare între români și nemți.

În noul context al relațiilor etnice, reapare problema regătenilor, probabil cu mai multă intensitate, ținând cont de amplierea emigrării din Vechiul Regat (în special din Moldova și Oltenia) înspre Transilvania și Banat¹⁹. Noile relații dintre grupurile etnice din Banat, combinate cu reprezentările orientaliste și cu o anumită respingere a noilor veniți, au dus la o reinventare a regionalismului bănățean, de acestă dată într-o formă mai cooperantă cu minoritățile.

Concomitent, a avut loc separarea la care toată lumea facea referire în timpul comunismului, dar și după, între "noi" și "ei". După cum bine se știe, distincția era

creată prin invocarea opozitiilor "socieitatea contra statului", "națiunea contra statului", "ordinea socială reală contra sistemului politic". Hibridul rezultat prin combinarea regionalismului bănățean reinventat cu opozitiile mai sus amintite au dus la o echivalare a categoriei "noi" cu bănățenii (români, germani, unguri) și a categoriei "ei" cu oltenii și moldovenii.

Într-o anumită măsură, aceasta tinea și de mecanismul selectării elitelor politice. Clasa rezida acum "accesul la pozițiile politice și administrative" (Verdery 1985, p.78). Cadrele Partidului Comunist Român erau "rotite" acum

periodic de la o regiune la alta, fiind din nou numite de la centru. Prestația cadrelor politice venite din Vechiul Regat, în special din Oltenia²⁰, nu pare să țină cont de noile sensibilități bănățene, acum mai cosmopolite și mai (central)-europene²¹.

După 1989 discursul despre "multiculturalitatea" Banatului a putut deveni public. Pe fondul reactivării discursului xenofob al național-comunismului și al succesului orientărilor politice populiste, regionalismul bănățean (multicultural) a fost mobilizat cu mai mult sau mai puțin succes pentru acțiuni politice democratice.

Note și bibliografie

1. Irina Livezeanu este profesoră de istorie la Pittsburgh University. Cartea sa este rezultatul unor cercetări de arhivă de durată în România.
2. Irina Livezeanu grupează Banatul împreună cu Transilvania. Fără a încerca să-mi "construiesc" obiectul de analiză, cred că există mai multe motive pentru o analiză separată a celor două provincii. Banatul a avut în anumite perioade un regim administrativ diferit de cel din Transilvania. După războiul turco-austriac din 1716-1718, Banatul a devenit domeniul Coroanei. Noul regim a organizat Banatul în două administrații diferite, ambele subordonate guvernului de la Viena. Astfel, zona muntoasă din sud-estul regiunii, denumită și Granița Militară Bănățeană, a intrat sub administrația Consiliului de Război. Restul, mai ales zona de câmpie, a intrat în zona administrației civile austriece. Administrația regiunii era încredințată unui guvernator militar cu sediul la Timișoara, având funcționari germani și limba oficială germană (Popi, 1993, p.28). În urma reformei administrative din 1788, din care au rezultat trei comitate (Caraș, Timiș și Torontal), zona cu administrație civilă a fost incorporată Ungariei (în special zona de câmpie), restul rămânând sub administrație militară. Fiind organizat ca o provincie imperială, subordonată direct Împăratului, migrația etnică în Banat a fost mai intensă decât în Transilvania. Pe tot parcursul secolului al XVII-lea, pe fondul absenței presiunii demografice din partea populației deja existente în regiune, dar și încercărilor de întărire a populației catolice, au avut loc colonizări succesive de populație germană, ce s-au așezat în diferite sate deja existente sau au înființat altele noi. Pe lângă populația germană, au existat numeroase grupuri etnice ce au imigrat în Banat, fapt ce a creat un anumit aspect de mozaic etnic în Banat. În fine, datorită politicilor de modernizare întreprinse de administrația imperială în provincii precum Banatul, această regiune a avut o industrializare mai rapidă și mai timpurie decât Transilvania.
3. Analizând autobiografiile unor intelectuali români din perioada interbelică, ce provineau din familiile țărănești, Valeriu Leu redă descrierea făcută unui director de școală de stat: "directorul gimnaziului

- profesorul Kalkbrenner Anatal, de origine bănățean (... era) încercat patriot maghiar de origine etnică maghiară" (Leu 1996, p.142).
4. Prin extensie și ținând cont de autoidenficarea multor evrei, în acest grup se poate include și o importantă parte din evreii din Banat.
  5. Social-democrații minoritari propuneau independența Banatului și o constituție republicană (Grofșorean 1946, p.45).
  6. Integrarea "rapidă" despre care vorbește C. Grofșorean, a fost facilitată și de faptul că "un număr considerabil de funcționari și intelectuali (veniți din Ungaria în Banat...) au părăsit ținutul (...) în primii ani după unire persistând numai acela care erau de origine bănățeană" (Grofșorean, 1946, p.45).
  7. Înființarea școlilor germane și sprijinirea învățământului în limba germană în Banat erau susținute de noua administrație românească datorită existenței în rândul germanilor, ca și în rândul românilor, a indivizilor asimilați culturii maghiare. Argumentând împotriva "spiritului șovin și imperialist (maghiar) înrădăcinat la elementul german", C. Grofșorean preia următoare afirmație de la un autor șvab: "oricât s-au străduit ziarele germane și organizațiile în pripă înființate, ca să convingă părinții de origine și de nume german, ca să-și înscrie copiii la școală germană, aceasta s-a dovedit dificil" (Grofșorean, 1946, p.51).
  8. Au existat și soluții de românizare mai radicale, precum colonizările de populație românească atât în zonele rurale locuite de minoritari, cât și în orașe. De exemplu, au avut loc colonizări din zonele de munte, în special din Apuseni, în comunele Albina, Bazeșul Nou sau Ghiroda Nouă. Ele au fost nereușite, deoarece mulți dintre coloniști au vândut pământurile și s-au întors în zonele de unde provineau. În acest sens, ziarul *Vestul* din 1935, nr. 1053, susținea că: "Timișoara trebuie românizată nu prin românizarea minoritărilor, ci prin amplasarea excesului de populație românească a satelor. Metropola bănățeană va putea să aibă foarte ușor 150.000 și chiar 200.000 de locuitori. Plusul (...) trebuie să fie românesc. Să creiem această burghezie românească, ce va alcătui adevarata structură a orașului Timișoara".
  9. Sursă: I. Conciatu (1919).
  10. Sursă: Recensământul din 1930.
  11. Astfel de situații de păstrare a distanței sociale sunt normale acolo unde există ierarhii ale pozițiilor grupurilor etnice: "membrii grupului cu status ridicat preferă să-și limiteze interacțiunea socială cu indivizi cu status scăzut" (Hechter 1986, p.269).
  12. Iridentismul elitelor politice bănățene față de Banatul sărbesc a fost o componentă importantă a mișcării regionaliste.
  13. Vezi subcapitolul umător.
  14. Deși Grofșorean era membru al Partidului Averescian, el era un participant important în jurul discuției despre regionalism, împărtășind acuzațiile PNT-ului față de liberali. De exemplu, el spunea că "acest regim (cel liberal) a întronat un regionalism nebun ... a neglijat toate interesele locale (...) intermeind un sistem scârbos de politică colonială și antipatriotică" (Grofșorean 1928a).
  15. Sustinând acest punct de vedere, I. Conciatu spunea că în timp ce ardelenii au depus jurământ de credință "către împăratul, către patrie și către națiunea română", bănățenii "decretează Banatul de autonom și "Țara a românilor"; că în timpul mișcării Memorandumului, reprezentantul Banatului, Andrei de Mocsnyi, insistă pentru "individualitatea istorică politică" a Banatului, că pe durata

- existenței Diței de la Budapesta ardelenii au adoptat o poziție politică pasivă, în timp ce bănățenii au insistat pentru una activă, s.a.m.d.
16. Unguri din Banat erau considerați drept ostili și chiar având atitudini iridentiste. Și mai rău erau văzuți evreii maghiari: "această atitudine a ungurilor din Banat, nu este ungurească. Este a evreilor maghiarizați. În trebați pe oricare evreu ce v-ar ieși în cale de ce neam e: magyar ember vagyok. Pe el îl cheamă Blumfeld, Spitzer, Apter, Blumfeld" (Bia-Gemene 1935).
17. Împrumut această formulare, precum și alte elemente de perspectivă de la Sorin Antohi (1994, p.268, n.5).
18. Cornel Groșorean (1928b).

Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, Verso, London, 1983.

Antohi, Sorin, *Civitas Imaginalis: istorie și utopie în cultura română*, Litera, București, 1994.

Brudariu, Adrian, "«Regăjeni» și dezrădăcinați", în *Svastica Banatului*, no.42, 1928.

Brudariu, Adrian, "Timișoara nu Iașul", în *Vestul*, no. 1286, 1936.

Bia-Gemene, Grigore, "Nationalismul regionalist", în *Vestul*, no.1165, 1935a.

Bia-Gemene, Grigore, "Problema regionalismului", în *Vestul*, no.1202, 1935b.

Bocu, Sever, "Voluntarii și bănățenismul", în *Lumea*, no.13, 1934

Botiș, Emil, *Urbanizarea țărăneștilor români. Conferință ținută la Institutul Social Român Banat-Crișana*, 1941.

Brass, Paul R., "Elite Groups, Symbol Manipulation and Ethnic Identity among

19. Emigrația a fost cauzată de mai mulți factori și circumstanțe cum ar fi deportarea nemților, reindustrializarea Banatului, foamea din Moldova, balanța demografică negativă pentru Banat etc.
20. Un intelectual timișorean își spunea despre plângerile bănățenilor privitoare la faptul că directorii și cadrele politice provenite din Oltenia erau atrase de bogăția Banatului, de care încercau să profite.
21. Pro-occidentalismul bănățenilor era mediat de apropierea geografică față Iugoslavia și Ungaria, țări cu regimuri mult mai libere decât România lui Ceaușescu și de rețele de relații cu nemți care au emigrat în Germania.

the Muslimisms of South Asia", în David Taylor and Malcom Yapp (eds.), *Political Identity in South Asia*, Curzon Press, London, 1979.

Craiu, Gheorghe, "Cele două Banaturi", în *Vestul*, no. 1139, 1935.

Cerdac, E., "Procesul de balcanizare", în *Vestul*, no. 1128, 1935.

Cohen, Abner, *Custom and Politics in Urban Africa*, University of California Press, Berkeley, 1969.

Conciatu, Ion, *Timișoara: o scurtă monografie cu deosebită considerare asupra comerțului și industriei*, Tip. Huniadi, Timișoara, 1919.

Conciatu, Ion, "De la autonomism la internaționalism", în *Curierul Banatului* (Oravița, Organizația județeană a P.N.L.), 23 oct. 1932.

Corneanu, Cornel, *Ideea bănățeană: Cuvântări, Tiparul tipografiei diecezane, Caransebeș*, 1934.

NATIONALISM SI REGIONALISM ÎN BANAT

- Demian, Gheorge, Problema românească în Banat, Editura Ziarului "Santinela", Timișoara, 1936.
- Eduard Said, Orientalism, Vintage, New York, 1979.
- Garovină, Ion, "Problema elitei bănățene", în *Vestul*, no 1221, 1935.
- Gellner, Ernest, Thought and Change, Univ. of Chicago Press, Chicago, 1965.
- Greenfield, Liah, Nationalism: Five Roads to Modernity, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1992.
- Grofșorean, Cornel, "Reforma administrativă", în *Banatul Românesc*, 8 ian. 1922.
- Grofșorean, Cornel, Banatul de altă dată și din totdeauna. Sinteză problemelor bănățene, Institutul Social Român Banat-Crișana, Timișoara, 1946.
- Grofșorean, Cornel, "Regionalismul", în *Svastica Banatului*, no. 45, 1928a.
- Grofșorean, Cornel, "Regionalismul" (II), în *Svastica Banatului*, no. 46, 1928b.
- Handler, Richard, "Culture as «Patrimoine»", în *Museums and Objects*, University of Chicago Press, Chicago, 1985.
- Handler, Richard, Nationalism and the Politics of Culture in Quebec, Wisconsin University Press, Wisconsin, 1988.
- Hayden, Robert și Milica Hayden, "Orientalist Variations on the Theme «Balkans»: Symbolic Geographies in Yugoslav Cultural Politics", în *Slavic Review*, 2:13, 1992.
- Hechter, M., Internal Colonialism, 1975.
- Hechter, M., The Comparative Analysis of Ethnoregional Movements, în *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 2:3, 1979.
- Hechter, M., "A Rational Choice Approach to Race and Ethnic Relations", în *Theories of Race and Ethnic Relations*,
- Cambridge University Press, Cambridge, Mass., 1986.
- Hobsbawm, Eric, The Invention of Tradition (cu W. Ranger), Verso, London, 1984.
- Ilieșiu, Nicolae, "Pentru curățirea limbei", în *Banatul*, no. 28, 1919.
- Karnooch, Claude, Români: tipologii și mentalități, Humanitas, București, 1994.
- Leu, Valeriu, "Plecare la școlile de la oraș sau traversarea orizontului", în *Identitate și alteritate*, Banatica, Reșița, 1996.
- Linnekin, Joycelin, Politics of Cultural Construction in Pacific, University of Hawai Press, Hawai, 1990.
- Linnekin, Joycelin, "On the Theory and Politics of Cultural Construction in Pacific", în *Oceania*, Vol. 11:2, 1992.
- Livezeanu, Irina, Cultural Politics in Greater Romania: Nation-Building, Regionalism and Ethnic Strife 1918-1930, Cornell University Press, Itacha, 1995.
- Miloia, Ioachim, "Emanuil Ungureanu", în *Analele Banatului*, no.1., Timișoara, 1930.
- Munteanu, Ioan, Mișcarea națională din Banat, 1881-1918, Antib, Timișoara, 1994.
- Oană, Costa, "Problema românării metropolei bănățene", în *Vestul*, 866, 1934a.
- Oană, Costa, "În numele dăscălimii bănățene protestăm!", în *Vestul*, no. 1188, 1934b.
- Nemoianu, Petre, Probleme bănățene, Tipografia Națională, Lugoj, 1925.
- Nemoianu, Petre, Amintiri, Tipografia Națională, Lugoj, 1928.
- Popi, Gligor, Români din Banatul sărbesc în secolele XVIII-XX: Pagini de istorie și cultură, Editura Fundației Culturale Române, București, 1993.

- Popoviciu, Teofil, "Timișoara însulară", în *Fruncea*, no.3, 1934.
- Tomciu, Nicolae, "Triumful regionalismului", în *Vestul*, no.1247, 1935.
- Topiceanu, Traian, *Români și minoritarii în judecăt Timiș-Torontal*, Institutul de arte grafice, Timișoara, 1934.
- Sfetca, Petru, "Bănățeanul ca individualitate și personalitate", în *Îndreptarea*, 31 martie 1944.
- Văraru, M., *Tratat de drept administrativ*, Socete & Co., București, 1928.
- Verdery, Katherine, "The Unmaking of an Ethnic Collectivity: Transylvania's Germans", în *American Ethnologist*, vol. 12:4, 1985.
- Udiczky, Predrag, "Regionalism și nationalism", în *Fruncea*, no.42, 1931.